

1.02 Pregledni znanstveni članek

SODSTVO, ZAKONODAJA, PRAVOSODJE
JUDICIARY, LEGISLATION, JUDICATURE

UDK 34:355.21(436)"1740/1790"

Prejeto: 30. 4. 2021

Pregled zakonodaje glede služenja vojske za časa Marije Terezije in Jožefa II.

GORAZD STARIHA

dr. zgodovinskih znanosti, arhivski svetnik

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, Savska cesta 8, SI-4000 Kranj

e-pošta: gorazd.stariha@guest.arnes.si

Izvleček

V članku je prikazana zakonodaja glede služenja vojske za časa Marije Terezije in Jožefa II. Iz vsebine številnih patentov je razbrati, kaj vse se je dogajalo, kaj je bilo treba urejati, kaj so ljudje počeli, da bi se izognili vojski, kakšne in katere so bile številne izjeme služenja, kako je potekalo naborništvo, kakšne so bile fizične in starostne norme za vojaka, nadalje da so se vojaki lahko poročali, bili na koncu invalidi, da je bila korist tudi od prodaje starih vojaških »cap«, ...

Tudi iz te »vojaške« zakonodaje je razvidna absolutistična težnja po urejanju sistema, da se za vsakogar ve, kje mu je mesto in kako se mora ravnati, »da bo prav«. Z doslednim citiranjem vseh predpisov je možen (hitrejši) vpogled v zakonodajne akte kot vire vedenja o pogosto navajanih zadevah. Precej je tudi manj znanih »novosti«.

Abstract

MILITARY SERVICE LEGISLATION IN THE TIME OF MARIA THERESA
AND JOSEPH II

The article presents military service legislation in force in the time of Maria Theresa and Joseph II. Contents of numerous patents bear witness to events happening at the time, show various manners of avoiding military service, present which were exceptions to military service, how enlistment was carried out and which were physical and age norms for a soldier. We can find evidence of the fact that soldiers could get married, were disabled after the war and that there was some advantage in selling old military »rags«...

This »military« legislation also shows the absolutist aspiration to control the system, to have all persons in their allocated places and prescribe the right manner of their behaviour. Consistent citation of all regulations provides for a (faster) view into legislative acts as sources for often cited matters. There are also many less known "novelties".

Ključne besede:

18. stoletje,
služenje vojske,
naborniki,
dezerterji,
kazensko pravo,
vojaški invalidi,
vojaška
zakonodaja,
poroke vojakov

Key-words:

18th century,
military service,
recruits,
deserters, penal
code, disabled
soldiers, military
legislation,
soldier marriages

Popisovanje nabornikov

Najemniške vojske, ki so se uveljavile ob prehodu iz 13. v 14. stoletje,¹ so sčasoma, v 16. stoletju, postale prava stalna najemniška armada.² Vzdrževanje najemniških enot je delalo velike preglavice. Najemniki, landsknehti, so na primer pogosto sredi vojne odpovedali službo cesarju Maksimilijanu I. (v vojnah z Benečani in Francozi). Seveda zaradi neplačevanja oziroma kakšnih drugih pogojev.

V času tridesetletne vojne (1618–1648) je vojska potrebovala veliko »delovne sile«. Pri novačenju je največ zalegel denar, s prigovarjanjem in pijačo. Če to ni zaleglo, so uporabili tudi silo. V kasnejšem obdobju te vojne naj bi se kandidati prijavljali že kar sami, ker se delo ni izplačalo – »nihče ni vedel, kdo bo žel tam, kjer je bil sejat.«

Po končani tridesetletni vojni je šest polkov (regimentov) ostalo v stalni službi in to je začetek prve stalne vojske v Avstriji.³ V 17. stoletju je prevladovalo še najemništvo, vendar so že poznali stalne regimente. Ti so se stalno selili, povzročali zlasti v večjih mestih nenehne skrbi glede nastanitve ter pogosta trenja med vojaki in civilnim prebivalstvom.⁴ V tem času je cesar Leopold I. ustanovil 17. pešpolk (12. 2. 1674), ki je leta 1817 prišel na Kranjsko in bil nato znan kot kranjski »domovinski« regiment, ker so v njem večinoma služili domači fantje.⁵

Konec 17. stoletja so začeli uvajati prisilno novačenje za regimente, od začetka 18. stoletja so kontingente za novačenje začeli porazdeljevati na dežele s tem, da so izbirali med denarnim plačilom in naborom določenega števila rekrutov (že za špansko nasledstveno vojno, 1701–1714, so morale dežele oziroma gosposke priskrbeti določeno število vojakov).⁶

Nekako od leta 1748 so tak način najemanja enot potrjevali stanovi, nato je prehajal v navado in od leta 1753 imamo opravka s t. i. stalnim dopolnitvenim moštvo, ki ga je moralo določeno ozemlje po potrebi dovajati v vojsko. Da bi dobili potrebno statistično podlago za porazdelitev kontingenta, je bil v letih 1753–1754 opravljen prvi popis prebivalstva, najprej po farah in nato po gospostvih.⁷

Nabor je potekal pred nabornimi komisijami in da te niso bile imune na razne koruptivne poskuse, nam pove uredba iz leta 1758, ki je prepovedovala, da bi naborni komisarji, častniki, zdravniki ali kdor koli drug pri naboru jemal ali zahteval kakršna koli darila od nabornikov.⁸

Velika sprememba je nastopila leta 1770, ko je bila po pruskem zgledu uvedena konskripcija, popis vojaških obveznikov.⁹ Patent z dne 10. 3. 1770 je v preambuli ugotavljal:

»Zadnje vojne so pokazale, kako so mnogi tlačani zaradi vpoklica v vojaški stan odtegnjeni od svojih obrti, zemlje, žena in otrok, pa tudi zaradi nasilne rekrutacije zatirani in razžaljeni. Da se temu odpomore in da bosta imela meščan in tovarnar mir pri svojem delu in obrti, kmet pa na svoji zemlji; da bodo edini sinovi, tudi možje edinih hčera, trgovski mojstri, pomočniki in vajenci, nadalje kdorkoli

¹ Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 210.

² Capuder: *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17*, str. 7.

³ Capuder: *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17*, str. 8.

⁴ Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 367–368.

⁵ Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 367–368; Capuder: *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17*, str. 17, 24.

⁶ Capuder: *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17*, str. 20, 22.

⁷ Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 367–368.

⁸ Uredba z dne 15. 2. 1758 (Nro. 488). Uredbe in drugi zakonodajni akti so citirani s spletne strani Avstrijske narodne knjižnice, ALEX: <https://alex.onb.ac.at>.

⁹ Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 368.

že je potreben polju, obrti, tovarni, manufakturi, trgovini – da bodo vsi ti lahko nemoteni pri svojem delovanju, se bo izvedel splošen popis duš, s katerim se bo doseglo sredstvo, kako namesto dosedanjega nabornega sistema, ki je breme za podložnike in v katerem ni nihče gotov svojega položaja, preiti na nov sistem splošne obrambe, ki bo za vse neškodljiv, še celo koristen in nabornikom dobrodošel, ker bodo z uvedenim dopustništvom večino leta lahko doma pri svojih in se v rojstnem kraju ukvarjali z zaslužkom.

*V ta namen bo popis poverjen komisarjem vojaških uradov in vojaškim častnikom. Obenem se bo popisala tudi vlečna živina in oštevilčile se bodo hiše. Podložniki pred tem popisom ne smejo bežati, prav tako ne skrivati vlečne živine, sicer bodo kaznovani.*¹⁰

Za izvedbo popisa in namen uvedbe splošne vojaške obveznosti so bile leta 1770 izdane še dodatne odredbe. Septembrska dvorna odločba je določala, da so morali biti popisani vsi podložniki, tudi tisti, ki so bili v službi na poslaništvih in državnem dvornem svetu (tudi tisti, ki so stanovali izven poslopij poslaništev in državnega dvornega sveta). Prav tako so morale biti popisane in oštevilčene vse hiše, tudi cesarski dvor ter dvorni dvorci za oddih, državna pisarna in nunciatura.¹¹

Prva decembrska dvorna odločba je glede popisa duš in hiš ukazovala, da so morali hišni lastniki pod grožnjo s kaznijo 9 gld hišno številko vidno in prepoznavno obesiti, uradniki pa to številka vpisati v urbarne in davčne knjige. Tiste, ki bi hišne številke namenoma izbrisali, uničili oziroma naredili nespoznavne, je bilo treba ustrezno denarno kaznovati, če niso imeli premoženja, pa telesno kaznovati; od pobrane kazni je tretjina pripadala morebitnemu denunciantu. Prav tako podložniki niso smeli več spreminjati priimka zaradi posesti, ampak so morali obdržati tistega, ki so ga dobili ob rojstvu.¹² Zadnje določilo se verjetno nanaša na prakso, če se je nekdo priženil (ali kako drugače pridobil posest), je prevzel hišni priimek.

Drugi decembrski »dvorni dodatek« je določal, da je bilo treba podložnike, ki so bivali v prostorih nekega ministrstva, popisati pri okrožnih uradih (v okviru ministrstva), tiste, ki so stanovali izven prijavljenih hiš ministrstva, ki so torej vsak dan prihajali služiti od zunaj, pa tam, kjer so bivali.¹³

V patentu o popisnem in nabornem sistemu je cesar Jožef II. ukazal, da od leta 1781 dalje letno vzdržujejo naborni popis po nabornih okrajih, in sicer tako, da naj bi šli vojaški častniki skozi vsa naselja, od hiše do hiše, razen v glavnih mestih, kjer so morali za točnost evidenc jamčiti oziroma javljati spremembe hišni lastniki. Te popisne obhode naj bi začeli vsako leto konec februarja in naj bi trajali najdlje do konca maja. Za uspešnost tega osveževanja nabornih evidenc so zapovedali tudi vestno vzdrževanje civilnih matičnih evidenc med letom (okrajni komisariati in gosposka uradništva, ki jim morajo biti v pomoč župani). Za tistega, ki ne bi sproti, v štirih dneh, prijavil številčnih sprememb v svoji družini, moškega ali ženskega spola, je bila za plemstvo, duhovstvo, uradništvo, honoracijarje in meščane predvidena kazen 30 kr, za družinske poglavarje kmečkega stanu je bil namesto tega predviden 24-urni zapor.

Nadalje so v patentu določene podrobnosti postopka in v okviru tega, da bodo konec februarja začeli naborni častniki usklajevati svoje evidence s civilnimi »knjigami«, v katerih naj bi bile zavedene spremembe, ki so nastale čez leto (vojaški pojezd od hiše do hiše je bil predviden bolj za preverjanje oziroma za najbolj oddaljene posamezne hiše in zaselke – op. pis.).

¹⁰ Patent z dne 10. 3. 1770 (Nro. 1178).

¹¹ Dvorna odločba z dne 28. 9. 1770 (Nro. 1236).

¹² Dvorna odločba z dne 15. 12. 1770 (Nro. 1259).

¹³ Dvorna odločba z dne 22. 12. 1770 (Nro. 1263).

Ob teh letnih revizijah so morali vojaški častniki prešteti tudi vojaške dopustnike in ugotoviti, ali kdo ne manjka ali je (postal) neuporaben za vojaško službo, da ga nadomestijo z drugim.¹⁴

Za vzdrževanje popisa so bile zelo pomembne evidence, kar sta dodatno določali dvorna odločba in uredba iz leta 1784, da bodo v prihodnje krstne, poročne in mrliške vpisnike vodili tudi kaplani v vojski in pošiljali letna sumarna poročila civilnim oblastem. Krajevni župniki naj bi krščene, poročene in umrle vojaške osebe sicer vpisovali v svoje vpisnike, a bi jih v letnih poročilih okrožnim uradom izpustili, da se ne bi podatki o vojaških osebah podvajali in delali zmedo v statistikah prebivalstva.¹⁵

Da bi cesarju lahko vedno predstavili točne podatke o stanju prebivalstva, je bilo treba predpisane obrazce o prebivalstvu točno in redno letno izpolnjevati, dopolnjevati in pošiljati.¹⁶

Odlok iz leta 1778 je določal, da se stroški nabora krijejo iz davčne blagajne (torej ne bremenijo vojske neposredno).¹⁷

Potovanja in menjava bivališč »popisnih obveznikov«, nabornikov

Absolutistična oblast že tako ni imela rada preveč mobilnega prebivalstva, saj je to oteževalo vsakršen nadzor. Potovanja in seljenja mladih fantov, nabornih kandidatov ali že nabornikov so bila sploh nezaželena.

Dvorna odločba iz leta 1752 je zapovedovala, da brez cesarsko-kraljevega in deželnoknežjega dovoljenja ne sme nihče potovati na tuje oziroma tja pošiljati otrok, niti se ne smejo plemenite ali druge premožne ženske poročati s tujci. Iz tega najvišjega ukaza so bili izvzeti trgovci in obrtniki in tisti višjega stanu, ki so imeli na tujem posesti in so morali določen čas biti tudi tam.¹⁸

Leta 1771 so ukazali, da se v prihodnje nobenemu za orožje sposobnemu in v vojaško knjigo zapisanemu obrtnemu pomočniku ali dninarju ne sme dati dopust za na tuje, tudi za najkrajši čas ne. Dočim so za orožje nesposobni lahko dobili dovoljenje za potovanje na tuje, a za krajši čas, omejen na četrť ali pol leta.¹⁹

Popisni in naborni sistem Jožefa II., ki je začel veljati leta 1781, je v § 4 določal previdnostne ukrepe glede potovanja in preseljevanja podložnikov, za katere so bile odgovorne njihove gosposke.²⁰

Če je bila dvorna odločba iz leta 1752 še splošnejša, so v letu 1789 v želji, da bi preprečili nezakonito odhajanje popisanih fantov iz njihovih nabornih okrajev, ukazali, da vsakega fanta, ki se je sicer ukvarjal z obrtjo, a se ni mogel izkazati z dovoljenjem svojega zemljiškega gospostva, da ima dovoljen (name-ravan) odhod iz dežele, primejo in za orožje sposobne takoj pošljejo v vojsko, za orožje nesposobne pa kaznujejo po obstoječih predpisih zaradi prepovedanega odhoda (v drugo deželo, iz nabornega kraja, iz domače vasi). Tiste, ki bi takim fantom brez potnega dovoljenja njihovega okraja nudili nastanitev, naj kaznujejo, če so kmečkega stanu z osemdnevnim zaporom z dvema postoma ob kruhu in vodi, če sodijo med honoracijorje,²¹ pa s plačilom denarne kazni 50 gld.²²

¹⁴ Patent z dne 6. 9. 1781 (str. 46–114, 5. Abt. 3. Band).

¹⁵ Dvorna odločba z dne 1. 6. 1784 (str. 14–15, 5. Abt. 7. Band).

¹⁶ Uredba z dne 21. 6. 1784 (str. 15, 5. Abt. 7. Band).

¹⁷ Odlok z dne 7. 5. 1778 (Nro. 1981).

¹⁸ Dvorna odločba z dne 26. 8. 1752 (Nro. 212).

¹⁹ Uredba z dne 7. 9. 1771 (Nro. 1334).

²⁰ Patent z dne 6. 9. 1781 (str. 46–114, 5. Abt. 3. Band).

²¹ Vplivni premožneži.

²² Dvorna odločba z dne 28. 2. 1789 (str. 30–31, 5. Abt. 18. Band); Dvorna odločba z dne 16. 4. 1789 (str. 31–32, 5. Abt. 18. Band).

Ta ukrep so čez nekaj mesecev omilili z ukazom, da gospostva prav tako brez utemeljenih vzrokov ne smejo oteževati izdaje potnih listov ali dovoljenj ali jih celo zavračati za posameznike, ki so bili zaradi svoje dejavnosti »nepogrešljivi« kje drugje. Prav tako so bili že od leta 1782 pripravljene spregledati emigracijo mladeničem, ki so iz čiste nevednosti emigrirali pred 20. letom starosti in se vrnili prostovoljno.²³

Oprostitev nabora

Da je lahko zaledje, ki je vojsko živelo, nemoteno delovalo (vsaj v miru), je bila določena delovna sila od začetka oproščena služenja vojske. To so urejali številni patenti, ki so sproti določali, kdo je oproščen vojske, a se je čez leta pokazalo, da gre za dokaj ista delovna področja.

Zlasti v obdobju Marije Terezije in Jožefa II. so patenti naštevati vrsto posameznih izjem, nekaj je bilo tudi splošnejših, ki so zajemali več obrti ali celih področij.

Jedrnatno je izražala politiko nabora uredba iz leta 1757, da ker je treba storiti vse za nemoteno delovanje tovarn, je treba zaposlene v tovarnah, kolikor se le da, oprostiti nabora.²⁴

Delavci, ki so v tovarnah opravljali samostojno delo in tisti, ki so za priučitev na njihovih delovnih mestih potrebovali dalj časa, so bili oproščeni nabora. Navadne pomožne delavce in dninarje so morali ob vsakokratni zahtevi gospodske odpustiti iz tovarne (za naborne kandidate), pri čemer je bila gosposka dolžna na zahtevo tovarne priskrbeti druge primerne delavce.²⁵

Tudi zaposleni v poklicih, ki so se ukvarjali z delom za vojsko, so bili oproščeni vpoklica.²⁶

V § 6 patenta Jožefa II. o popisnem in nabornem sistemu, ki je določal, kdo je bil primeren za nabor in kdo ga je bil oproščen, so pri oproščenih zapisali, da so bili poleg Judov, za katere nikdar ni bilo vprašanje, da se jih ne jemlje v vojsko in se jih popisuje ter evidentira zgolj v civilne namene,²⁷ vojske oproščeni moški kristjani iz vrst duhovščine, plemstva, uradništva, vplivnih veljakov (honoracijerjev) in sinovi teh zadnjih treh zvrsti. Poleg teh še (navadni) ljudje, ki so bili nujno potrebni v kmetijstvu, obrti, rudarstvu, solinarstvu, smodništvu, solitrstvu, železarstvu, pomorstvu, tovarništvu in drugi, ki so bili nujno potrebni za to, da so dežele lahko delovale (nekaj izjem je bilo še dodatno določenih za Gmunden in Galicijo).²⁸

Leta 1784 so »ponovno ponovili«, da so po § 11 popisnega sistema vojakov oproščeni tisti, ki so nujno potrebni pri poljedelstvu, obrti, tovarnah, rudnikih, ladjeplovstvu ali pri kakršnih koli nujnih opravilih za potrebe dežele.²⁹

Dvorna odločba iz leta 1789 je v bistvu spet ponavljala gornje, da so v skladu s popisnim in nabornim sistemom gosposke in magistrati zavezani, da skrbijo, da k vojakom postavijo samo tiste, brez katerih lahko gladko tečejo katera koli nujno potrebna deželna opravila (v poljedelstvu, plovbi, obratovanju rudnikov ...). V nasprotnem bi lahko povzročali slabo voljo pri domačih in tujih tovarnarjih. Z izrednimi rekrutacijami bi lahko odvrčali k priseljevanju v deže-

²³ Dvorna odločba z dne 29. 8. 1789 (str. 33–34, 5. Abt. 18. Band); Patent z dne 2. 8. 1782 (str. 278, 2. Abt. 1. Band).

²⁴ Uredba z dne 12. 2. 1757 (Nro. 469).

²⁵ Uredba z dne 18. 12. 1764 (Nro. 771).

²⁶ Uredba z dne 28. 3. 1778 (Nro. 1965).

²⁷ Že leta 1788 si je Jožef II. premislil.

²⁸ Patent z dne 6. 9. 1781 (str. 46–114, 5. Abt. 3. Band).

²⁹ Vladna odločba z dne 28. 1. 1784 (str. 20–21, 5. Abt. 7. Band).

lo tuje in spodbujali k izseljevanju domače podjetnike.³⁰ Ta odločba je bila namenjena podjetnikom, druga z istega dne je opozarjala, da so nabora oproščeni tudi tisti, ki so kakor koli nujno potrebni za delovanje dežel (opravila dežel).³¹

Rudarji, delavci v fužinah, livarnah, tovarniški delavci.

Po panogah so bili v zaledju nepogrešljivi **rudarji** in »pridelovalci« solitra in smodnika. V letu 1757 so naročali, da je pri naboru treba paziti, da ne zajamejo nikogar, ki bi delal v rudniku ali fužini, kar bi se lahko pripetilo, ker je bilo v rudarskih mestih poleg teh tudi precej drugih za vojsko sposobnih iz drugih cehov in obrti, iz katerih je bilo dovoljeno popolniti naborne kvote (in bi lahko pomotoma zajeli tudi kakšnega rudarja ali **fužinarskega delavca**).³² Tudi rudnikom solitra in tovarnam smodnika (lastnikom le-teh) naj bi dajali spregled in solitrnih rudarjev, smodniških delavcev in vajencev ne bi jemali za nabornike.³³ Od leta 1760 je bilo smodniške pomočnike, solitrne hlapce (rudarje) in vajence, ki so bili že nekaj časa v uku, najstrože prepovedano jemati za nabornike. Če bi kakšno gospostvo ali mesto takšnega dostavilo za nabornika, ni bilo dovolj, da bi namesto njega postavili drugega za službo sposobnega, temveč je bila predvidena še kazen.³⁴

Seveda rudarji iz splošnega popisa duš niso bili izvzeti.³⁵

V letu 1771 je sledila ponovna uredba, da so solitrni hlapci in hlapci pri pridobivanju železove rude (pranju) v času opravljanja te službe ravno tako prosti nabora kot rudarji.³⁶ V letu 1778 je sledila uredba, ki je povzemala, da se rudarjev ne jemlje več k nabornikom.³⁷

Zelo pomembni so bili tudi »izdelovalci rezil« – **kovači in kosarji**. Odločba iz leta 1785 je nalagala, da so kosarski hlapci in pomočniki oproščeni vojaščine, a če služijo vojsko, jih je v primeru potrebe treba odpustiti.³⁸

Pri nabiranju nabornikov naj bi pustili pri miru **delavce v tovarnah platna in tkalske pomočnike**.³⁹ V času Marije Terezije so patenti določali (1759–1771), da delavcev (tekstilnih) tovarn v Schwachaterju in Lichtenwertherju niso novačili; prav tako ne barvarskih, sviloprejskih, suknarskih in trakarskih pomočnikov.⁴⁰ Izdelovalci finih stvari iz sukna, pliša in volne so bili povsem oproščeni nabora.⁴¹ Pletilci volnenih nogavic, tkalci platna in sukna, krznarji, pozamenterji, belilci, njihovi sinovi, pomočniki in vajenci ter trgovci s temi stvarmi so bili oproščeni vojske in izvzeti iz nabora. Vendar so v tem patentu naštetih primeri, v katerih to ne velja, gre predvsem za tiste, ki so to imeli kot kmečko dodatno dejavnost.⁴²

Pri splošnem popisu duš so bili vsi uslužbenci in delavci trgovstva (**trgovskega stanu**) oproščeni nabora. Tudi sinovi, katerih očetje so bili pri popisu oproščeni nabornega prispevka v okviru stanov, niso bili obvezniki tako dolgo, dokler so bili pod jurisdikcijo svojih očetov. Če so nastopili poklic ali stan, ki tega ni bil oproščen, so jih zapisali k tistim, od katerih »se jemlje stanovski prispevek nabornikov«.⁴³

³⁰ Dvorna odločba z dne 29. 7. 1789 (str. 32–33, 5. Abt. 18. Band).

³¹ Dvorna odločba z dne 29. 7. 1789 (str. 58, 5. Abt. 18. Band).

³² Dvorni predpis z dne 1. 2. 1757 (Nro. 468).

³³ Uredba z dne 12. 8. 1757 (Nro. 480).

³⁴ Dvorni predpis z dne 23. 2. 1760 (Nro. 536).

³⁵ Dvorna odločba z dne 27. 10. 1770 (Nro. 1250).

³⁶ Uredba z dne 20. 7. 1771 (Nro. 1321).

³⁷ Uredba z dne 15. 4. 1778 (Nro. 1976).

³⁸ Odločba dvorne pisarne z dne 1. 6. 1785 (str. 743–744, 5. Abt. 8. Band).

³⁹ Dvorni predpis z dne 12. 3. 1760 (Nro. 537).

⁴⁰ Uredba z dne 3. 5. 1759 (Nro. 524).

⁴¹ Uredba z dne 14. 5. 1763 (Nro. 691).

⁴² Dvorna odločba z dne 12. 1. 1771 (Nro. 1272).

⁴³ Dvorna odločba z dne 27. 10. 1770 (Nro. 1249).

Ladijskega osebja in ladijskih hlapcev (**pomorščakov in mornarjev**), ki so bili že tri leta v taki službi, niso novačili.⁴⁴

Iz vojaškega popisa so bili izvzeti, oproščeni nabora izprašani **lekarnarji, kirurzi in padarji**, četudi so bili podložnega stanu, zaradi njihove nujne potrebnosti. Prav tako so bili oproščeni tudi njihovi pomočniki in vajenci, a ne tudi otroci.⁴⁵

Sinovi in služabniki trgovcev s steklom in izdelovalcev **stekla** (tovarnarjev) ter nadalje umetniki gospostva Neuschloss (Gradec) so bili oproščeni vojaškega nabora.⁴⁶

Uradnike loterije je bilo prepovedano rekrutirati.⁴⁷

Da vajenci pri c.-kr. lovcih niso bili izvzeti iz nabornega popisa, je bilo zapisano v posebni uredbi.⁴⁸ Torej so (c.-kr.) **lovci** bili oproščeni.

Svobodnjaki zgolj zaradi svojega stanu niso bili oproščeni vojaščine. Lahko so bili izvzeti zaradi kakšnih poklicnih kvalifikacij (izjem, ki so jih določali patenti), sicer so bili del nabornega sistema (obvezni služiti vojsko).⁴⁹

Posestniki kmetij, njihovi edini sinovi, možje hčera naslednic kmetij ali drugače dokazljivo nepogrešljivi ljudje (**kmetje**) so bili oproščeni vojaške službe.⁵⁰

Šolstvo je bilo visoko na prednostni lestvici Marije Terezije in patent iz leta 1777 je odredil, da so tam, kjer so se normalne šole šele vzpostavljale, šolske moči (**učitelji**) oproščene vojaščine vsaj dve leti, potem se je pričakovalo, da se bo že vzpostavilo toliko šolskega osebja, da oprostitev ne bo več potrebna.⁵¹

Tisti študentje, ki so lahko z dovoljenjem deželnih oblasti nadaljevali šolanje prek prvih štirih šol in so se kasneje izkazali z dobrim spričevalom, so bili nabora oproščeni in so bili v popisnih listih zavedeni pod »deželi potrebni«. ⁵² To odločbo iz leta 1778 so nekoliko dopolnili čez štiri leta za tiste študente, ki se niso mogli izkazati s predpisanim, da jih je treba zapisati v naborne pole.⁵³

Tudi dejansko zaposleni pomočniki šolskih učiteljev so bili oproščeni nabora.⁵⁴

Uredba iz leta 1778 je določala, da so bili **postiljni** prosti naborništva.⁵⁵ Za poštno hlapce je patent iz naslednjega leta določal, da če so bili naborno popisani podložniki, nikakor niso bili prosti rekrutacije. Vendar naborne oblasti poštnega mojstra niso smele presenetiti, ampak so ga morale prej obvestiti, katerega hlapca nameravajo vpoklicati. Če je ta pobegnil ali je že bil ubežnik, je bil poštni mojster dolžan priskrbeti drugega, za vojaško službo sposobnega moža.⁵⁶

Samopoškodovanje v izogib vojaški službi

Samopoškodovanje v izogib vojaški službi je bilo prisotno že od nekdaj. Nekateri so se poškodovali med vojno, drugi preventivno že pred naborom. Za slednje je uredba iz leta 1753 določala: »Tiste, ki se sramotno in strahopetno želijo odtegniti vojaški službi tako, da se poškodujejo na telesu in udih in se tako drznejo storiti se neuporabne za obrambo domovine, je treba najprej javno razsta-

⁴⁴ Uredba z dne 30. 4. 1759 (Nro. 523).

⁴⁵ Dvorna odločba z dne 16. 11. 1770 (Nro. 1253).

⁴⁶ Dvorna odločba z dne 31. 3. 1775 (Nro. 1676).

⁴⁷ Dvorna odločba z dne 5. 12. 1778 (Nro. 2038).

⁴⁸ Uredba z dne 12. 1. 1771 (Nro. 1275).

⁴⁹ Uredba z dne 19. 6. 1772 (Nro. 1404).

⁵⁰ Dvorni predpis z dne 19. 4. 1771 (Nro. 1295).

⁵¹ Uredba z dne 5. 11. 1777 (Nro. 1917).

⁵² Dvorna odločba z dne 27. 6. 1778 (Nro. 1997).

⁵³ Uredba z dne 28. 3. 1782 (str. 143, 5. Abt. 3. Band).

⁵⁴ Dvorna odločba z dne 27. 8. 1787 (str. 498, 3. Abt. 13. Band).

⁵⁵ Uredba z dne 12. 4. 1778 (Nro. 1974).

⁵⁶ Uredba z dne 10. 4. 1779 (Nro. 2063).

viti na sramotnem odru v njihovem domačem kraju, potem pa takoj, brez izjeme, poslata za deset let v ogrsko obmejno trdnjavo Petrovaradin na delo na okopih. Vendar pa je treba vsak tak posamezen primer samopoškodovanja prijaviti visokemu, tudi najvišjemu mestu, in o stvari izdati sodbo.

Da pa se ne bi kdo skliceval na nevednost glede zapovedi tega patenta, se z vso resnostjo zapoveduje, da se ga razglasi javno in razločno ne samo po mestih in trgih po magistratih, nadalje na vseh deželskih sodiščih, dalje po deželi po gospodskih uradnikih in vaških županih, temveč se ga nabije tudi na mestna vrata, vrata magistratov in županstev oziroma na take kraje in konce, kjer se vsakemu kar najprimerneje lahko da na znanje. Nič manj ni oskrbeti vsakega vaškega župana, šankarja ali gostilničarja z izvodi patenta, da ga pritrldijo na svoje hiše. Okrožne, deželskosodne in gosposke oblasti, in vsi drugi uradniki, pa morajo neprestano trdno skrbeti za pokoravanje patentu.»⁵⁷

V časih, ko so morali vojaki za polnitev puške imeti zdrave prednje zobe, da so lahko z njimi odtrgali vrh patrone s smodnikom, so si naborniki zato, da jih ne bi potrdili k vojakom, pulili zobe, kar je bilo kaznivo.⁵⁸ Da bi se temu izognili, je patent zapovedoval, da je treba take za strah drugim kar najostreje kaznovati. Zato je morala gosposka te nemarneže takoj zapreti, jih zaslišati, prijeti tudi tiste, ki so jim pulili zobe, in jih brez vsakih izgovorov, da so jih boleli zobje ali podobno, vklenjene poslata na Dunaj, zapisnike z njimi pa dostaviti v zakonsko kaznovanje deželni oblastem.⁵⁹

Tik, preden so januarja 1784 preklicali kazen iz patenta z dne 15. 7. 1753, ki je za tistega zločinca, ki se je sam pohabil, predvidevala najprej sramotni oder in nato deset let na gradnji utrdb, so ga oktobra 1783 še obnovili. Od januarja dalje so torej takšne, ki so se sami pohabili in niso bili več sposobni za službo s strelnim orožjem, pošiljali za hlapce k vozarjem ali h kanonirjem. Čez dva meseca so ta patent dopolnili, da tisti samopoškodovanci, ki so jih določili za kanonirske hlapce, v mirnem času prestajajo dolgoletno kazen, če v tem času izbruhne vojna, gredo služiti kot kanonirski hlapci. Tudi po prestani kazni so bili za primer vojne zapisani kot kanonirski hlapci. Na ta določila so ponovno opozorili v patentu iz decembra 1794.⁶⁰

Ob priliki, ko si je (avstrijski) podložnik, da mu ne bi bilo treba v vojsko Republike Poljske, odrezal prst, se je postavilo vprašanje, ali naj to obravnavajo upravopolitične ali kazenskosodne oblasti in kako to kaznovati. Kot vodilo je patent z dne 30. 11. 1789 določil, da se glede samopoškodovanja uporabljata §§ 121 in 122 zakona o zločinah in kaznih⁶¹ (določala sta, da je to kaznivo dejanje in se kaznuje s težko ječo in javnim delom). Poleg tega naj se poleg kazenskih upoštevajo še upravne uredbe glede deželnokežje vojaške službe. Samo po sebi naj bi bilo razumljivo, da se te uredbe niso uporabljale proti podložnikom, ki so se pohabili, da bi se izognili služenju vojske v tuji državi.⁶²

Nabiranje in lovljenje nabornikov

Gospostva in gosposke so morali priskrbeti določeno število nabornikov, kako so to počela, nam razodeva tudi zakonodaja.

⁵⁷ Uredba z dne 18. 7. 1753 (Nro. 279).

⁵⁸ Dvorni predpis z dne 21. 2. 1756 (Nro. 438).

⁵⁹ Dvorni predpis z dne 28. 9. 1759 (Nro. 530).

⁶⁰ Dvorna odločba z dne 14. 10. 1783 (str. 56, 5. Abt. 7. Band); Dvorna odločba z dne 22. 1. 1784 (str. 7, 5. Abt. 7. Band); Dvorna odločba z dne 23. 3. 1784 (str. 57, 5. Abt. 7. Band); Patent z dne 13. 12. 1794 (str. 150–159).

⁶¹ Zakonik o zločinstvih in njihovem kaznovanju z dne 13. 1. 1787 (Justizgesetzsammlung, str. 7–60).

⁶² Dvorna odločba z dne 30. 11. 1789 (str. 82–83, 5. Abt. 18. Band).

»In ker se je nadalje izvedelo, da se veliko ljudi na deželi iz sramotnega strahu pred naborom skriva sem ter tja, da iščejo zatočišče pri drugih gosposkah v deželi, ali celo v drugih deželah, ter da se to celo trpi z vednostjo drugih,« je uredba iz leta 1753 (vnovič) zapovedovala, da so morale gosposke tuje ubežne podložnike izročati njihovim gosposkam nazaj, jih niso smele prikrivati ali si jih celo prisvajati kot lastne nabornike, za svojo naborno kvoto, morale so jih vsaj naznaniti (če ne že prijeti in vrniti, kamor so spadali). Kazen za neizročanje ali kakršno koli prikrivanje je znašala 150 gld, če prestopnik ali skrivač ni bil podložnik, in 50 gld, če je bil podložnik.⁶³

Mesta so tudi morala oddajati določeno število nabornikov in uredba iz leta 1761 je ugotavljala, da se dogaja, da so kraljeva mesta skoraj vse zahtevane nabornike nabirala iz občinskih vasi, kar je podložnike po vaseh zelo težko prizadelo. Pri tem so se mesta izgovarjala, da ne vedo, koliko nabornikov naj bi prispevala mesta sama in koliko podložniki (z dežele). Uredba je določala, da bo po novem treba določiti, koliko podložnikov mora dati mesto in koliko vasi.⁶⁴

Gosposke so lahko kot svoje naborne podložnike oddale tudi tiste prebivalce, ki ji sicer niso pripadali, a so že deset let živeli na njenem ozemlju in so imeli tam tudi potrjen domicil in so jih šteli med domače podložnike, tudi kot naborne kandidate.⁶⁵

Za stimulacijo so leta 1758 vajencem vseh profesij, ki so vstopili v vojaško službo, zaključili učno dobo in jim podelili učna pisma, razen tistim, ki bi v učni dobi storili kaznivo dejanje.⁶⁶

Gospostvom in drugim, ki so morali dostavljati nabornike, se je včasih ponudila priložnost, da so prišli do nabornikov tudi izven časa, določenega za popolnjevanje enot. Dvorni predpis iz leta 1761 jih je spodbujal, naj jemljejo rekrute, kadar jih le lahko in to se jim bo štelo v dobropis pri prihodnjih rekrutacijah.⁶⁷

Če je prišlo pri naboru do ovir in niso dostavili katerega nabornika, je morala za to vojska ali uradništvo – kdor koli je bil kriv za to – plačati 200 gld kazni, kot štirikratni znesek za odkup od vojaščine. Prav tako so leta 1761 zapovedali, da v prihodnje dežela ni smela terjati teh nabornih penalov od podložnikov ali uradnikov, ampak so morala to gospostva plačati iz lastnega žepa.⁶⁸

Poleg »pravih« zapriseženih vojakov je regiment lahko izmed popisanih iz svojega nabornega okraja za dodatno plačilo neobvezno novačil sanitejce, vozarje, kovače, sedlarje, jermenarje in krojače, seveda z dovoljenjem zemljiške gosposke. Za pratež so lahko najemali tudi več vojakov, kot jim je letno pripadalo »pravih« nabornikov.⁶⁹

Podložnike, zaposlene pri topništvu in poljskih pekarnah, so priznali gospostvom kot prave nabornike, za kvoto, ki so jih bila dolžna dostavljati. Podložnike, ki so bili zaposleni v zasebnih službah pri častnikih, so morala gospostva poklicati nazaj in jih postaviti za »prave« nabornike (če so seveda hotela, da se štejejo v dolžnostno kvoto).⁷⁰

Podložnikov nemških in ogrskih dednih dežel niso mogli najemati na osnovi pogodb, ampak so jih lahko jemali v stalno vojaško službo (z njimi niso mogli podpisovati začasnih pogodb, ampak je zanje veljala trajna vojaška obveznost).⁷¹

⁶³ Uredba z dne 18. 7. 1753 (Nro. 279).

⁶⁴ Uredba z dne 1. 10. 1761 (Nro. 602).

⁶⁵ Dvorni predpis z dne 8. 10. 1755 (Nro. 412).

⁶⁶ Uredba z dne 9. 4. 1758 (Nro. 493).

⁶⁷ Dvorni predpis z dne 21. 3. 1761 (Nro. 572).

⁶⁸ Dvorni predpis z dne 11. 7. 1761 (Nro. 588).

⁶⁹ Dvorna odločba z dne 23. 8. 1771 (Nro. 1327).

⁷⁰ Uredba z dne 16. 1. 1779 (Nro. 2043).

⁷¹ Uredba z dne 28. 5. 1763 (Nro. 694).

Po popisnem in nabornem sistemu Jožefa II., ki je začel veljati leta 1781, je bilo v popisnih čeških in avstrijskih deželah 37 nemških pehotnih regimentov, poleg nemške konjenice in drugih vojaških korpusov. Vsem tem so bili določeni naborni okraji, iz katerih so popolnjevali svoja moštva.

§ 6 je določal, kdo je bil primeren za nabor in kdo ga je bil oproščen. Izbira ljudi, ki so bili pogrešljivi doma in torej primerni za vojsko, je bila prepuščena odločitvi in oceni civilnih oblasti, vojska je morala samo paziti, da uradniki ne bi ravnali samovoljno in pristransko, ter je morala take primere javljati na vrhovno poveljstvo.

Gospostva so lahko v svoj naborni kontingent štela samo svoje lastne podložnike, in ne (tudi) tujcev in drugih domačinov, med katere so spadali otroci vojakov, komedijanti in tisti, ki niso bili dolžni dajatev dotičnemu gospostvu.

Po § 7 naj v mirnem času ne bi k vojakom klicali poročenih. Vendar je bilo odvisno od civilnih oblasti, kateri moške so bili nepogrešljivi v poljedelstvu, obrti in pri drugih v deželi potrebnih opravilih. Vsekakor so najprej vpoklicali pogrešljive samske fante, v mirnem ali vojnem času, nato še (pogrešljive) poročene. Pri tem je morala vojska paziti, da ne bi uradniki iz pristranskih namenov novačili poročenih namesto samskih.⁷²

V mirnem času so umrle vojake, invalide in dezertarje nadomestili z dopustniki za nedoločen čas (§ 9). Vsak tako »aktivirani« nabornik, ne glede na vojaški rod, je dobil iz vojaške blagajne 3 gld denarja na roke (*Handgeld*), s katerim si je lahko kupil prve potrebne malenkosti, kot so bili trak za povijanje lasnih kit,⁷³ glavnik, nož in sablja, krtača za čevlje, robec.

Ko so torej v mirnem času regimenti popolnili svoje vrste iz vrst dopustnikov za nedoločen čas, so morale vojaške in civilne oblasti v medsebojnem sodelovanju popolniti tudi vrste dopustnikov, torej nabrati »frišne« nabornike iz nabornih okrajev (§ 10). To so morali početi obzirno, mirno in tiho, pri tem niso smeli povzročati najmanjše pozornosti ob mejah. Ta nabor naj bi bil čim pravičnejše porazdeljen, ne po številu hiš, kot se je včasih dogajalo v deželah in je bilo v nasprotju z načeli nabornega sistema, in tudi ne po nekem splošnem odstotku na prebivalstvo, temveč glede na dejansko razmerje za orožje sposobnih mož do potreb regimentov (glede na to naj bi torej konkretne naborne kvote določali na osnovi popisa sposobnih za vojsko – op. pis.), nadalje glede na popisne knjige krajev po okrožjih in okrajih, pri čemer je bilo treba upoštevati odsotne (§ 6).

V nadaljevanju so gospostva in gosposke seznanili poveljnike čet s poi-menskimi seznanji, v katerih naseljih in hišah (hišnih številkah!) so posamezni naborniki. Ti poveljniki so nato poslali zaupne in primerne podčastnike in prostake, da so pobrali nabornike brez z gledovanja in hrupa iz hiš. Takoj, ko so bili ti ocenjeni, izmerjeni in kirurško pregledani, so jih poslali iz regimentov domov na dopust za nedoločen čas. Ker naborniki niso dobili za ta nabor povrnjenih nobenih stroškov, so morali biti, če le možno, izmerjeni in pregledani v rodnem oziroma v kraju stalnega bivališča. Če to ni bilo možno in so morali na pregled v tretji kraj, naj bi bila njihova pot čim krajša in naj bi čim manj časa čakali na pregled(u).

S takim načinom popolnjevanja regimentov iz dopustnikov za nedoločen čas in nato dopustnikov iz nabornih okrajev naj bi se začelo prvič v času tabornih in vojaških vaj v letu 1781 in naj bi tako potekalo vsako leto ob istem času v vseh deželah in vrhovna poveljstva naj bi o izvršenem takoj izčrpno poročala dvornemu vojnemu svetu.

Letni manjko se je zaradi dezertacij, bolezni, smrti in drugih primerov

⁷² Patent z dne 6. 9. 1781 (str. 46–114, 5 Abt. 3. Band).

⁷³ »Veliko so dali vojaku opraviti lasje – od 1730 do 1806 je tudi pri naših vojakih splošno zavlada-la kita, odpravil jo je nadvojvoda Karel.« V: Capuder: *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17*, str. 24.

razlikoval od regimenta do regimenta, prav tako se je neenakomerno spreminjalo tudi stanje prebivalstva. Zato je bilo treba gledati na to, da ni bil glede na druge en naborni okraj (ali eno gospostvo) preveč obremenjen (§ 11). Če je imel nek naborni okraj višek nabornikov in drugi primanjkljaj, je imela pri tem višku prvega okraja prednost konjenica. Pri tem je bilo treba paziti, da neki naborni okraj ni dajal samo kirasirjev, drugi samo dragoncev ali lahke konjenice, temveč da je vsak naborni okraj dajal vse tri vrste konjenice. Sicer naj bi v konjenico jemali ljudi dobrega obnašanja, ki so znali ravnati s konji. Še posebej za lahko konjenico naj bi izbirali premožne, kolikor toliko večje branja in pisanja (§ 9).

12. člen nabornega sistema je ukazoval, da letni nabor poteka v vseh okrožjih oziroma distriktih dežele na enkrat. Tako je bila možna tudi enakomernejša porazdelitev, obremenitev za posamezne naborne okraje oziroma za gosposke in podložnike. Pri naboru je bilo treba še posebej paziti, da so z naborniki že pri pobiranju, zbiranju in transportu lepo delali, da jih niso zlorabljali in kar najskrbneje pazili, da se mladim fantom ni dajalo povoda za beg, ali se jim vbijal gnus in odpor do vojaščine.

Popolnjevanje vozaških hlapcev (vojaških vozarjev) je potekalo kot pri popolnjevanju regimentov in drugih enot, vendar so jih popolnjevali sproti, takoj, ko je bil kakšen manjko, in ne le enkrat letno. Nadomeščali so jih iz dopustnikov za nedoločen čas, število letnih so obnavljali na letnih naborih. Nadomeščanje je potekalo v okviru dežele (§ 13).

Drugi del Jožefovega nabornega sistema je urejal naborne zadeve v vojnem času.

Civilne oblasti so morale tudi v vojnem času kar najnatančneje skrbeti za evidence popisa prebivalstva in vnašati od časa do časa spremembe pri vsaki družini. Tako so imele ob letnem nabornem pregledu vso evidenco urejeno kot v mirnem času.

Ob letnem nabornem pregledu, pri katerem so popisali na novo tudi živino, so morali, tako kot v mirnem času, s pristojnimi vojaškimi častniki uskladiti vojaške in civilne popisne knjige (§ 14).

Tisti častniki, ki jim je bilo v času vojne dovoljeno imeti vojaške služabnike, so si lahko za te izbrali izmed vseh pod orožjem polinvalide in nakazne ljudi. Za orožje sposobne in kot vozaške sluge popisane podložnike so lahko dobili častniki za vojaške sluge samo z vedenjem krajevne gosposke in proti izdane mu reverzu dotičnega častnika, da bodo takšnega za vojsko sposobnega vrnilo krajevni gosposki, če ga bo hotela dati (nazaj) pod orožje (kadar bi ji zmanjkalo nabornikov za redne čete).

Če so iz nabornega okraja dostavljali ljudi za štabno pehoto in dragonske regimente (za štabe), so lahko samo take (enako kot za vozaške hlapce in težake), ki so merili en, največ dva palca preko petih čevljev in niso bili sposobni za strelno orožje. Priporočljivo je bilo, da so predvideni za štabne dragonce znali ravnati s konji (tako kot vozaški hlapci in težaki⁷⁴).

Da bi mladeniče, ki še niso bili dovolj odraščeni in stari za vojsko, zaščitili pred nevarnostjo, da bi ob kakšnem sovražnikovem vpadu padli njemu v roke, naj bi jih okrožni, magistratni in gosposki uradniki »z živim predočenjem grozot sovražnega ujetništva« prepričali, da bi se iz takih (ogroženih) območij umaknili v varnejše zaledje, kjer bi si lahko našli priložnost za delo, s katerim bi se preživljali. Takšno delo naj jim ne bi bilo težko priskrbeti, saj naj bi vojne razmere za to nudile vsakršna sredstva in načine.

⁷⁴ Od leta 1840 vojakov pri vozarstvu tudi civilne oblasti niso smele več imenovati vozaški hlapci, ampak le vozaški prostaki. Vojska sicer že dolgo ni več uporabljala neprimerne izraza »hlapec« za vojaka, a se je to dogajalo v uradnem dopisovanju civilnih oblasti, na kar so opozarjali v odredbi iz leta 1840, češ da je to neprimerno in da naj tega ne počno več. Gl. Odločba dvorne pisarne z dne 20. 3. 1840 (str. 183–184).

Glede reševanja popisnih knjig in drugih zraven spadajočih spisov in stvari, v primeru sovražnikovega vpada, so imeli deželni, okrožni in gosposki uradi navodila in je bilo torej potrebno le, da so jih v nujnem primeru tudi izvajali (§ 15).

V ta namen je moralo vsako gospostvo in vsaka gosposka ves čas imeti pri roki izvleček iz krajevnih popisnih knjig o vseh za vojsko sposobnih, z njihovimi kvalifikacijami vred. Prav tako so morali biti stalno obveščeni o kraju bivanja teh podložnikov, da bi jih lahko ob izbruhu vojne takoj vpoklicali.

Nabor je moral tudi v vojnem času potekati obzirno, brez hrupa in zgledivanja in nikakor ne ponoči, ker je takšen način zbujal zelo upirajoča čustva, povzročal velik preplah in bil glavni vzrok, da so mladi fantje zbežali.

Naborna mesta so morala biti že vnaprej izbrana, da so omogočala udobno in prostorno namestitev nabornikov, brez posledic za njihovo zdravje. Teh mest je moralo biti toliko, kolikor jih je bilo glede na velikost dežel in lego okrožij potrebno, da so lahko v mirnem in vojnem času gospostva tja dostavljala nabornike sama in pri tem zaprosila vojsko za pomoč le, če bi se jim zdelo nujno potrebno.

Za pregled rekrutov so lahko v primeru pomanjkanja vojaških padarjev najeli tudi civilne, za dva goldinarja na dan. Še posebej je bilo treba paziti, da ne bi padarji (kirurgi) proti plačilu (podkupnini) gospostev in gosposk za službo nesposobnih razglašali za sposobne. Tako je bilo kirurgom tudi prepovedano pod kakršnimi koli pretvezami prejemati kakršno koli napitnino glede pregleda nabornikov.

Kadar so gospostva in gosposke med vojno dostavila podložnika iz katerega koli razloga izven nabornega časa (na primer zato, ker so ga sumili, da bi sicer ušel), so ga morali pristojni regimenti prevzeti in taki primeri so se pisali gospostvu v dobro pri naslednjem naboru.

Če za spremstvo nabornih transportov ni bilo dovolj vojaških ljudi, so lahko najeli tudi podeželane, pod nadzorom upokojenih častnikov in s pomočjo posameznih poveljnikov. Prav tako so lahko kmete uporabili za stražo ob prenočitvi nabornih transportov. Za to so prejeli plačilo iz vojaške blagajne, za spremstvo in pot domov; in sicer za čas transporta 3 kr po milji na glavo in za čas prenočevanja 9 kr na noč po glavi (§ 16).⁷⁵

Zaradi potrebe po popolnitvi regimentov so leta 1788 izdali ukaz, da bodo pri naslednjih naborih jemali v vojsko tudi tiste, ki bodo imeli takšno venerično bolezen, da jih ne bo ovirala pri služenju vojske in tiste, ki bi trpeli za kakšno telesno okvaro prehodnega značaja (da bi se lahko kmalu pozdravila). Če jih še ne bodo mogli dovolj nabrati, bodo posegli tudi po poročenih brez posestva, iz vrst kajzarjev oziroma stanu kmetov in rokodelcev, tudi dedičev obrti in prvih dedičev meščanov in kmetov, vendar vedno le po tistih, ki jih je moč pogrešiti.⁷⁶

Pomanjkanje nabornikov je očitno povzročilo, da se je cesar odločil, da bo Jude, enako kot druge podložnike, vpoklical v vojaško službo, sicer ne za strelno orožje, ampak za vozarske hlapce.⁷⁷

Gubernijska odločba za Notranjo Avstrijo iz avgusta 1789 pri novačenju (lovljenju) nabornikov iz drugih nabornih okrajev ne govori o nabornikih gospostev ali gosposk, ampak o nabornikih nabornih okrajev: naborni okraj, ki zaloti obveznika brez potnega lista ali dovoljenja, da je odšel iz svojega nabornega okraja, lahko le-tega vtakne v vojsko za svoj »naborni račun«, a mora o tem obvestiti domači, pristojni naborni okraj, da ga le-ta lahko izbriše iz svoje popisne tabele (in nadomesti manjko).⁷⁸

⁷⁵ Patent z dne 6. 9. 1781 (str. 46–114, 5. Abt. 3. Band).

⁷⁶ Dvorna odločba z dne 8. 7. 1788 (str. 990–991, 5. Abt. 15. Band).

⁷⁷ Patent z dne 7. 7. 1788 (str. 991, 5. Abt. 15. Band).

⁷⁸ Gubernijska uredba z dne 21. 8. 1789 (str. 34–35, 5. Abt. 18. Band).

Leta 1800 je cesar Franc I. obnovil ukaz z dne 10. 12. 1779 glede »lažnih nabiralcev in zapeljevalcev vojakov«. Pri tem nabiranju in zapeljevanju je šlo za snubljenje in zapeljevanje v tujo vojsko in dezertacijo. Takšnega zapeljevalca, še zlasti naj bi bili nanje pozorni ob mejah, so morali po postopku pred naglim sodiščem predati najbližjemu regimentu, ki naj bi ga na kakšni glavni cesti ob meji obesil vsem za zgled in strah. Tistega, ki bi takšnega zapeljevalca odkril in prijel, naj bi nagradili s 100 dukati.⁷⁹

Lovljenje nabornikov pred cerkvami, rekrutiranje tujcev, marginalcev

Lovljenje nabornikov je bilo na slabem glasju, a oblast jih je zahtevala in uradništvo jih je moralo dostavljati. Oblast je želela ostati čim bolj čista pri tem nesposobnem opravilu in uredba iz leta 1758 je razglasila, da je nesposobnost uradnikov, da so ob nedeljah in praznikih med službo božjo pred cerkvami lovili fante za nabornike, končana in prepovedana, kršitelje te prepovedi pa bo treba prijavljati deželni oblastem v kaznovanje.⁸⁰ A je bilo očitno preveč lahko loviti nabornike na posvečenih krajih, da bi se gosposke temu povsem odrekale. Leta 1818 so ponovno opozarjali, da je zaradi nespametnih ravnanj pri nekaterih naborih, ko so z vojaki ob nedeljskih mašah zasedli cerkvena vrata, da bi pobrali nabornike, prišlo do hudega odpora in najtežjih izgredov. Zato so po cesarskem ukazu, da bi preprečili podobna dejanja, deželni oblastem naročili, da kresije opozorijo na že dolgo obstoječo prepoved spreminjanja cerkev v naborna mesta.⁸¹

Uredba iz leta 1754 je ugotavljala, da je bilo kaznovanje divjih lovcev sicer urejeno z uredbo Nro. 326,⁸² ker so se ti ljudje po prestani kazni po navadi vrnili k svojemu škodljivemu opravilu in ker so bili večinoma sposobni za vojaško službo, je lahko gosposka podložnega krivolovca namesto kaznovanja oddala kot nabornika.⁸³ Zakaj ne bi dobrih in iznajdljivih strelcev uporabili za vojake, namesto da gnijejo v okovju?!

Prav tako so lahko predali vojski kot nabornika vsakega že kaznovanega in odgnanega tujega rokodelskega pomočnika, ki bi ga ponovno prijeli pri beračanju, če je bil sposoben za vojaško službo.⁸⁴

Gospodstva so si lahko naborno kvoto izboljšala tudi s tihotapci tobaka, soli in mitninskimi tihotapci,⁸⁵ tudi s tujimi potepuhi, ki so bili sposobni za vojaško službo.⁸⁶ Ta uredba iz junija 1766, ki je rekrutacijo tujih potepuhov dovoljevala gosposkam in občinam, je bila novembra istega leta spremenjena, da so se tuji potepuhi pisali v dobro le nabornim zahtevam za mesta.⁸⁷

Leta 1770 so zagotavljali, da v prihodnje v javnih patentih s predajo v vojsko ne bodo več grozili. A ker bo do takih predaj (nasilnih vtikanj v vojsko) vseeno prihajalo, naj v takih primerih gosposka vojaškega komisarja obvesti v kratkem povzetku, zakaj so moža vtaknili v vojake in o njegovih podatkih (ime, priimek, vera, poklic, položaj in rojstni kraj).⁸⁸

⁷⁹ Odločba dvorne pisarne z dne 18. 9. (na Kranjskem 1. 10.) 1800 (str. 140–141).

⁸⁰ Uredba z dne 29. 4. 1758 (Nro. 495).

⁸¹ Odločba dvorne pisarne z dne 10. 3. 1818 (str. 15).

⁸² Kazni, zlasti za streljanje visoke divjadi, so bile hude – večletno delo v okovju na ogrskih utrdbah. Gl. Uredba z dne 13. 2. 1754 (Nro. 326).

⁸³ Uredba z dne 12. 8. 1754 (Nro. 358).

⁸⁴ Uredba z dne 30. 8. 1755 (Nro. 407).

⁸⁵ Uredba z dne 2. 1. 1765 (Nro. 775).

⁸⁶ Uredba z dne 14. 6. 1766 (Nro. 850).

⁸⁷ Uredba z dne 1. 11. 1766 (Nro. 890).

⁸⁸ Dvorna odločba z dne 3. 8. 1770 (Nro. 1222).

Leta 1782 so ukazali, da se nabiranje rekrutov ne sme dogajati ponoči ali nasilno, ampak morajo ljudi pobrati zaupni (domači) podčastniki skrivoma ali jih morajo nabornim regimentom dostaviti gospostva.⁸⁹

Marija Terezija je v svojem kazenskem zakoniku (1768) izrazila misel, da je za vojsko sposobnim možem in mladeničem, ki so zakrivali manjše zločine, vsekakor treba nuditi možnost, da se spravijo na pravo pot in se poboljšajo v vojski. To je pomenilo, da so mlajše, fizično primerne in ne še povsem zakrnele kriminalce namesto v zapor poslali v vojsko.

Tako so na primer zapisali, da se tujih brivskih pomočnikov in (ostalih) tujcev, če niso potepuhi ali obtoženi zločina, ne sme rekrutirati.⁹⁰ Tu so bili mišljeni »lažji« zločinci, saj zločincev, ki so bili obdolženi težkih in sramotnih zločinov, niso jemali v vojsko.⁹¹

Gospostva, mesta ali gosposke, ki bi dostavili nabornika z zločinom in bi to zamolčali, so morali regimentu nadomestiti denar, ki ga je nabornik prejel na roke ob vstopu v vojsko, stroške uniformiranja, kruha, prenočnine in plače. Tista gospostva, ki bi zavedno hotela dostaviti podložnika, ki ni bil njihov, za svoj naborni kontingent, so morala kot kazen za svoj protizakoniti namen regimentu povrniti vojakovo »aro« in stroške uniformiranja. Tisti domači podložniki, ki bi se prijavili v vojsko brez potnih listov in drugih izkazov in bi jih sprejeli v dobri veri (*bona fide*), so se pisali v dobro gosposki, ki so ji pripadali po njihovi izjavi.⁹²

Potujoči po deželi so bili stalno v nevarnosti, da jih bo kakšna gosposčina prijela kot potepuhe ali tujce in jih vtaknila v vojsko za svojo naborno kvoto. V takšni nevarnosti so bili tudi ribniški suhorobarji, ki so potovali po deželah. Tem je bila namenjena posebna uredba iz leta 1779: »*Ne samo podložnikov gospostva Kočevje, ampak nasploh vseh c.-kr. podložnikov se ne sme, če jih na njihovih opravkih ali potovanjih ustavijo, in so opremljeni s potnimi listi njihovih gosposk, prijeti kot potepuhov ali tujcev, še manj pa jih pobrati kot nabornike za svoj račun (prispevno kvoto). Poleg tega je treba poskrbeti, da se tako nepravilno rekrutirani podložniki pripišejo v dobro njihovih pravih gosposk, namesto njih pa morajo tisti, ki so narobe novačili priskrbeti druge, za vojsko sposobne.*«⁹³

Popisni in naborni sistem Jožefa II., ki je začel veljati leta 1781, je nadaljeval prejšnjo politiko in je v 6. členu določal, da če so koga iz ene od »popisnih« dežel (kjer so izvajali popise prebivalstva) dobili v drugi deželi ali okrožju brez potnega lista ali obrtnega spričevala in so ga po obstoječih predpisih vtaknili v vojsko, se je štel v kontingent njegove pristojne gosposke in so ga morali tudi dati v pristojni regiment (ni se mogel šteti k vojakom gosposke, ki ga je prijela). Prav tako je to veljalo za domače vagabunde in ljudi, ki so se brezdelno vlačili po deželah, kajti ne glede na njihovo neurejeno življenje so bili še vedno podložni svojim gospostvom in komisarski uradniki so bili tudi pri takih najstrože odgovorni, da so jih pravilno novačili – pod pristojno gosposko. To je bilo še posebej poudarjeno, ker so verjetno navadne potepuhe radi pripisali kar gosposki, ki jih je prijela, si jih prisvojila za svoje nabornike.

Če so dobili tujca brez potnega lista ali so ga pobrali kot potepuha, so ga dali v regiment okraja, kjer so ga prijeli, a ga niso smeli šteti v dobro nobenega gospostva ali gosposčine. Če so dobili domačega potepuha, ki ni spadal pod nobeno gosposko, ga tudi niso šteli v dobro posamezne gosposke, ampak v dobro celega nabornega okraja (torej so morali za potepuha vedeti vsaj to, v kateri naborni okraj je spadal).

⁸⁹ Dvorna odločba z dne 13. 3. 1782 (str. 144, 5. Abt. 3. Band).

⁹⁰ Uredba z dne 20. 2. 1779 (Nro. 2051).

⁹¹ Uredba z dne 11. 6. 1779 (Nro. 2079).

⁹² Uredba z dne 14. 8. 1780 (Nro. 2186).

⁹³ Uredba z dne 17. 2. 1779 (Nro. 2048).

Gospostvom in gosposkam v vojnem času, tako kot v mirnem, ni bilo dovoljeno dostavljati v vojsko tujcev, katerih novačenje je bilo pridržano izključno vojski, niti drugih, razen lastnih podložnikov. Tako so tujce, ki so jih dobili brez potnih listov ali prijeli kot potepuhe, vtaknili v vojsko, tako kot v mirnem času, kot nabornike *ex officio* v regimente, kamor so sodili naborni okraji, kjer so jih prijeli; in se niso šteli v dobro nobenemu gospostvu in nobeni gosposki.

Ljudi, ki so zagrešili težke zločine, ni bilo dovoljeno dajati v vojsko in to je ostalo še vnaprej prepovedano. Glede podložnikov, ki so zagrešili manjše zločine, brez (hujših) posledic, so se gospostva (*Dominien*) in gosposke (*Obrigkeiten*) lahko svobodno odločali, ali jih bodo vzeli za rekrute ali ne. Vendar je bilo treba v takih primerih za vsakega ob predaji v vojsko pisno navesti njegove zločine. Prav tako je bilo določeno, »da takega človeka po izreku kazni ne gre kaznovati, ampak se je temu kaznovanju odreči, ker bo tak človek z vstopom v vojaški stan postal koristen član države in mu kot takemu veliko bolj pristoji milost, kot pa kaznovanje«.

Patent je tudi napotoval, da kjer je bilo treba iz previdnostnih razogov takšne manjše zločince, na primer tihotapce tobaka, divje lovce in podobne, odstraniti iz (ožje) domovine, naj jih ne bi dodelili njihovim nabornim regimentom, ampak sporazumno z vrhovnim poveljstvom v pehotne regimente v oddaljenih deželah, ki ne ležijo blizu meje (nevarnost, da bi pobegnili iz države).

V času miru so umrle vojake, invalide in dezertarje nadomeščali od primera do primera, sicer pa na enkrat v času letnih vojaških vaj, iz vrst dopustnikov za nedoločen čas. Deveti člen Jožefovega nabornega sistema je ponavljal, da je deželam dovoljeno, da vtaknejo v vojsko tudi tihotapce tobaka, divje lovce in druge manjše prestopnike, ki niso zagrešili težjih zločinov; nadalje tiste brez potnih listov in potepuhe – s tem, da so jih seveda pripisali v dobro njihovim pravih gosposkam (ne da so si jih »kradli« med seboj). Seveda so može iz teh zvrsti nabornikov lahko samo neposredno rekrutirali v vojsko, takih niso mogli dati med dopustnike za nedoločen čas.⁹⁴

Proti koncu vladavine je Jožef II. obnovil zapovedi glede klateških brezdelnežev, ki da so samo v breme državi in s svojim nemoralnim zgledom v škodo ljudstvu, zato naj se sposobne za služenje vzame v vojsko in se jih tam s strogim nadzorom, redom in disciplino poskuša prevzgojiti. To bo dobro za njih, po drugi strani bo s takšnim popolnjevanjem vojaške moči to prihranjeno marsikateremu marljivemu poljedelcu, obrtniku in drugim, človeški družbi koristnim ljudem.

Če delavci, obrtni pomočniki, služinčad ne ubogajo mojstra, delodajalca, tako da pozno ostajajo zunaj, se pretepajo ali počno kakršne koli druge nemo-ralne izgrede, jih tudi lahko vtaknejo v vojsko, če so sposobni.

Vendar je pri pošiljanju vagabundov in klatežev v vojsko treba postopati z vso previdnostjo, da bi se izognili vtisu, da se ljudi pošilja v vojsko za kazen.⁹⁵

Fizične in starostne norme za primernost nabornika; zdravniški pregled nabornikov

Konstitucijo, mere in starost nabornikov je določal § 7 Jožefovega nabornega sistema iz leta 1781.

Vsak, ki je bil postavljen pod strelno orožje, četudi le kot dopustnik za nedoločen čas, je moral biti poleg zahtevane velikosti tudi zdravega in močnega telesa, sposoben prenašati vojaške napore. Predpisana velikost za pehoto, topništvo, lahko konjenico in minerje je bila 5 čevljev 3 palce (165,7 cm), za dragonce

⁹⁴ Patent z dne 6. 9. 1781 (str. 46–114, 5. Abt. 3. Band).

⁹⁵ Dvorna odločba z dne 4. 2. 1789 (str. 35–38, 5. Abt. 18. Band).

5 čevljev 4 palce (168,32 cm⁹⁶), za kirasirje, pontonirje in pionirje 5 čevljev 5 palcev (170,95 cm) ter za karabinjerje in saperje 5 čevljev 6 palcev (173,58 cm).

Seveda so bili vsi lahko večji, a nihče manjši – razen lahkih konjenikov, kamor, kakor pri huzarjih, so lahko prišli tudi 5 čevljev in 2 palca visoki (163 cm), če so imeli sicer za lahke konjenike predpisane lastnosti. Tudi pri drugih kategorijah se pri mladeničih, ki so bili močnih udov in so še rasli ter obetali v kratkem doseči predpisano velikost, niso slepo držali gornjega predpisa. Za vozarske hlapce so po predpisu jemali samo tiste, ki so merili palec, največ dva, prek petih čevljev (160,4–163 cm).⁹⁷

Starost nabornika za vozarskega hlapca je bila od 17 do 50 let (1781), za nabornika pehote, topništva, konjenice in drugih vojaških enot od 17 do 40 let. Predpis si je glede velikosti in starosti nabornikov pridržal pravico do sprememb v vojnem času.

Vozarski hlapec je lahko imel hibe, zaradi katerih drugače ne bi bil sposoben za vojaško službo, edino pomembno je bilo, da je bil sposoben za svojo službo; vsekakor (pri takih izjemah) niso smeli biti izbrani drugi kot tisti, ki so zrastle s konji in so znali z njimi ravnati.

Če je bil vozarski hlapec dobro raščen in sposoben za pehoto ali konjenico, se je gospostvo lahko samo odločilo, ali ga bo premestilo tja in za vozarstvo določilo drugega podložnika. Vsekakor vozarski hlapec, ki je že dve leti služil v vozarskih četah, ni smel biti premeščen k strelnemu orožju brez vedenja vozarskega poveljstva.

Če bi gospostvo, mesto ali gosposka dali v vojsko ljudi s hibami, ki se jih pri naboru in zdravniškem (kirurškem) pregledu ni dalo videti, na primer božjast ali kakšna druga notranja bolezen, za katero so gosposka ali njeni uradniki vedeli, a so jo namerno zamolčali, je morala dotična gosposka ob odpustu takega nesposobnega povrniti vse stroške, ki jih je imela vojska z njim (denar, ki ga je prejel vojak ob vstopu vojsko, preden je začel prejemati plačo, stroške uniformiranja, plačo, stroške za kruh in spanje), in priskrbeti novega, sposobnega nabornika.

V mirnem času so umrle vojake, invalide in dezertirje nadomeščali z dopustniki za nedoločen čas (§ 9). Te fante je moral zdravniško (kirurško) pregledati in potrditi komisariat. Kirurg, ki je opravljal pregled nabornikov, je bil odgovoren za njihovo sposobnost. Če je kirurg namenoma zamolčal pomanjkljivost nabornika in se je v vojski za rekruta takoj ugotovilo, da je bil nezmožen, je moral tak kirurg kriti stroške za tri povsem sposobne tujce (brez določenega roka služenja), če tega (denarno) ni bil sposoben, so ga kaznovali s primerno telesno kaznijo.

Če so bili glede sposobnosti nabornika v dvomih, je sledila superarbitraž, ki jo je opravilo, vrhovno poveljstvo, pri zunanjih nabornih mestih so za to poskrbeli takrat tam nastanjeni vrhovni in štabni častniki. Da ne bi dajali deželam povoda za pritožbe, je moral biti vedno prisoten tudi nekdo z okrožnega urada.⁹⁸

⁹⁶ Vilfan: Prispevki k zgodovini mer, str. 59, 79.

⁹⁷ Za te Jožefove mere nabornikov so nato leta 1807 zapisali, da je Njegovo veličanstvo (Franc I.) spoznalo, da je do tedaj določena najmanjša višina za vojaka 5 čevljev 3 palce (165,7 cm), povezana z več slabostmi, ker se tako marsikateri, sicer sposoben za vojaške napore, zaradi nekoliko manjše rasti izogne orožju in je s tem tudi otežena dobava nabornikov v daljših vojnah. Zato so določili nove mere: za pešce, lovce, lahke konjenike in minerje v splošnem 5 čevljev 2 palca (163 cm), tudi 5 čevljev 1 palec (160,4 cm) je bilo še v redu, če so bile siceršnje telesne zmogljivosti ustrezne, vendar to zadnje ne bi smelo postati pravilo in se ne bi smelo zlorabljati. Gl. Odločba dvorne pisarne z dne 6. 6. 1807 (str. 159).

⁹⁸ Patent z dne 6. 9. 1781 (str. 46–114, 5 Abt. 3. Band).

Dopustniki

Nabornik, ki so ga potrdili za sposobnega, se je vrnil v domači kraj, kjer je bil na razpolago za številčno popolnjevanje regimentov. Bil je na dopustu za nedoločen čas. Dopustniki so bili tudi vojaki, ki so že služili, poslani na dopust (za določen ali nedoločen čas). Po ukazu iz leta 1775 je moral vsak dopustnik takoj po prihodu iz vojske v rodni kraj odpustni (dopustni) list nesti na gosposko, da ga je vpisala, po preteku dopusta ga je poslala nazaj k njegovemu regimentu oziroma javila stanje (bolezen, smrt, pobeg, dedovanje ...) kresiji.⁹⁹

Krajevni predstojniki ali župani so morali dopustnikom v njihove dopustniške liste zapisati, kam so bili namenjeni zaradi služb (kam so šli služiti za preživetje oziroma, kje so nameravali iskati službo).¹⁰⁰

Kadar je gospostvo ali magistrat hotel za kakega posameznika podaljšati dopustniško dobo ali ga premestiti s časovno določenega dopusta v nedoločeno dobo, se je moral obrniti na okrožni urad, da sta skupaj ugotovila (določila) osnovo za podaljšanje in poslala poročilo in mnenje na okrajno glavarstvo.¹⁰¹

Oblast je leta 1783 spodbujala meščane in kmete, naj ne pomišljajo sprejeti v službo vojakov dopustnikov, ker da je v času miru komaj pričakovati, da bi dobili poziv za popolnitev regimenta. To se tudi ne bi zgodilo tako nenadoma in nepredvidoma, da si meščani in kmetje ne bi mogli pravočasno pridobiti zamenjave.¹⁰²

Tudi vojaki dopustniki so se lahko ukvarjali s krošnjarstvom, če so le pridobili dovoljenje regimentnih poveljstev.¹⁰³

Dopustnik za nedoločen čas je lahko prebival le v domačem kraju, za prebivanje v nekem drugem kraju je moral imeti pisno dovoljenje svojega gospostva.¹⁰⁴ To je bilo povezano z vodenjem evidenc dopustnikov in splošnim nadzorom, ki je prepovedovalo, da bi kdo dal prenočišče tujcu, ki se ni mogel izkazati s potnim listom, dopustniškim listom ali obrtnim spričevalom. Ljudi brez dokumentov so morali (gostilničarji) naznaniti pod grožnjo s kaznovanjem.¹⁰⁵

Za vojaško popisane podložnike so že leta 1771 predpisali, da v primeru bolezni ali drugih nesrečnih dogodkov lahko v pomanjkanju druge pomoči dobijo potrebna sredstva tudi od vojske:

1. Lahko dobijo zdravila od regimenta (za strelno orožje sposobni), s tem da se dotični izkaže z imenom in priimkom, naseljem in hišno številko in se mu izda račun.

2. Če takšnega fanta, brez sredstev in pomoči, sicer za orožje sposobnega, sprejmejo v vojaško bolnico, lahko stroške krije bolnica iz svoje blagajne, če je nima, lahko zanj izkaže stroške za izredni vojaški fond (5 kr za plačilo, 2 kr za kruh).

3. Če ima potrebni pomoči kaj premoženja, mora poravnati dolg zdravljenja sam. A je treba pri tem paziti, da se s stroški na noben način ne obremenjuje staršev ali sorodnikov ali da bi s tem bremenili gosposko, ki je dolžna poskrbeti za poravnavo dolga, če je to dotični podložnik tega sposoben (poskrbeti za izterjavo).¹⁰⁶

Patent o popisnem in nabornem sistemu Jožefa II. je glede zdravljenja do-

⁹⁹ Uredba z dne 3. 3. 1775 (Nro. 1666).

¹⁰⁰ Uredba z dne 24. 11. 1780 (Nro. 2193).

¹⁰¹ Uredba z dne 18. 1. 1781 (str. 147, 5. Abt. 3. Band).

¹⁰² Uredba z dne 1. 2. 1783 (str. 104–105, 1. Abt. 1. Band).

¹⁰³ Dvorna odločba z dne 11. 6. 1787 (str. 243, 2. Abt. 13. Band).

¹⁰⁴ Uredba z dne 24. 6. 1784 (str. 15–16, 5. Abt. 7. Band).

¹⁰⁵ Dvorna odločba z dne 9. 2. 1784 (str. 26–27, 5. Abt. 7. Band) in Dvorna odločba z dne 28. 10. 1784 (str. 27–28, 5. Abt. 7. Band). Ista dvorna odločba je objavljena tudi z datumom 28. 10. 1785.

¹⁰⁶ Dvorna odločba z dne 20. 9. 1771 (Nro. 1340).

pustnikov v vojaških bolnicah, če ni bilo druge rešitve in je bilo upanje, da možak postane znova uporaben za vojsko, določal kot že prejšnja dvorna odločba.¹⁰⁷

Leta 1787 so ugotavljali, da so številni oboleli dopustniki v bolezni ostali zanemarjeni. Zato so vsem gosposkam in podložnikom ponovno izrecno naročali, naj obolelemu dopustniku nudijo vso pomoč, ki mu jo lahko in ga takoj, ko bi zbolel, odpeljejo v vojaško bolnico, kjer to ni mogoče, naj zanj poskrbi najbližji krajevni kirurg.¹⁰⁸

Dezerterji

Prijavljanje dezerterjev in kazni za dajanje potuhe

Kakršno koli sodelovanje pri dezertaciji – predvsem prikrivanje dezerterjev, pomoč, odkup njihovega orožja – je patent delil v dva razreda. V prvega so spadali kmetje, meščani in uradniki – te so po povrnitvi škode erarju, če so imeli sredstva, obsodili na deset let javnega dela na eni od postojank na ogrski meji, udeležene ženske so v takih primerih poslali za deset let v Temišvar.

V drugi razred je sodila duhovna in posvetna gosposka. Ti so morali najprej povrniti škodo, nato še plačati kazen 1.000 gld. Prve so tudi zaprli, dokler niso plačali kazni, nepremožni so morali organizirati nabirko. Župnike, kaplane ali druge posvetne duhovnike (nižjo duhovščino), ki so sodelovali pri tem zločinu, so poleg povračila škode kaznovali še s 150 gld.¹⁰⁹

Prijetega zaradi prikrivanja ali pomoči dezerterju so najprej zaslišali na okrožnem uradu (kresiji), v prisotnosti častnika najbližjega regimenta in ga nato, ali oprostili ali predali krvnemu sodišču v nadaljnjo preiskavo.¹¹⁰

Leta 1750 je Marija Terezija ugotavljala, da dotedanje odredbe proti prikrivačem dezerterjev niso dosegle želenega cilja, da je treba v prihodnosti nastopiti z večjo ostrostjo in prestopnike v železju in okovju poslati na javna dela na utrdbe na ogrski meji, a še prej jim obesiti okoli vratu tablo, na kateri bo z velikimi črkami jasno napisan njihov zločin in jih javno razkazovati na sramotilnem odru.¹¹¹

V letu 1754 so zapisali, da se je izvedelo, da se podložnikom, ki v skladu z zakoni privedejo (ali naznanijo) pred oblast dezerterje, ne nudi pri tem ustrezna pomoč, tako da se tisti, ki pridržijo dezerterja, spopadajo z največjimi težavami, so izpostavljeni tudi smrtni nevarnosti in niso vedno v stanju že prijetega dezerterja izročiti na ustrezno mesto. Poleg tega jih predstavniki oblasti pri tem še celo skušajo zavesti, da tudi njim (predstavnikom oblasti) pripada del nagrade.

Zato so ukazovali, da krajevna gosposka, magistrati, uradniki, župani, vojaki in najemniki tistim, ki primejo dezerterja, nudijo vso pomoč pri tem, da ga dostavijo na ustrezno mesto, ne da bi zahtevali za pomoč del nagrade. V nasprotnem primeru bodo odgovarjali za vso škodo, ki jo utegne imeti tisti, ki je prijel dezerterja, prav tako bodo morali kriti škodo, ki jo bo imel erar, če bo prijeli dezerter zaradi nenudenja pomoči ponovno ušel, poleg tega jih bo doletela še ustrezna kazen.¹¹²

Vsakega vojaškega zločinca (vojaka zločinca), tudi po civilnem sodišču prijete prestopnika, je bilo treba upoštevajoč sodne predpise in v izogib stroškom takoj dostaviti najbližjemu vojaškemu poveljstvu.¹¹³

¹⁰⁷ Patent z dne 6. 9. 1781 (str. 46–114, 5 Abt. 3. Band).

¹⁰⁸ Gubernijska uredba z dne 7. 3. 1787 (str. 704–705, 5. Abt. 13. Band).

¹⁰⁹ Patent z dne 26. 5. 1749 (Nro. 71).

¹¹⁰ Dvorni predpis z dne 11. 1. 1750 (Nro. 89).

¹¹¹ Dvorni predpis z dne 18. 7. 1750 (Nro. 100).

¹¹² Dvorni predpis z dne 20. 7. 1754 (Nro. 352).

¹¹³ Dvorni predpis z dne 16. 8. 1755 (Nro. 403).

Leta 1756 so škofje dobili navodilo, naj nižji duhovščini zakone glede prikrivanja in prijave dezertterjev razlagajo tako, da se ne bodo (več) bali, da s prijavo dezertterjev ravnajo nepravilno (verjetno glede na spovedno molčečnost). V mislih naj imajo, da s prijavo dezertterja rešijo smrtne nevarnosti oziroma smrtno kazni, tako bo dezertter dobil samo časovno (zaporno, delovno) kazen.¹¹⁴

Eden pogosto ponavljanih patentov je zapovedoval, da je treba dezertterje prijeti in izročiti vojski, sicer sledi kazen.¹¹⁵

Iz § 7 patenta o dezertterskih zadevah, ki je izšel 22. 2. 1751, v katerem so podložnikom pod zagroženo kaznijo nalagali, da morajo dezertterja, za katerega izvejo, prijeti oziroma ga prijaviti sodišču, so bili izvzeti krvni sorodniki do tretjega kolena in svaštva do drugega kolena. Te so v takšnih sorodstvenih dezertterskih primerih kaznovali le za nudenje pomoči po vsebini § 9 omenjenega patenta.

V patentih o dezertterstvu ni bilo izrecnih določil, če je žena prikrivala moža, ki je dezertiral, ali mu je pomagala pri dezertaciji, zato je prihajalo do zmot in oblast je ugotavljala, da se utegnejo dogajati tudi v prihodnje. Ženo, ki je možu z nasvetom in dejanjem pomagala k dezertaciji, naj obravnavajo enako kot otroke in starše, ki so pomagali eden drugemu, in kaznujejo po § 9. Torej žene zaradi tega, če ne zadrži (prime, ujame) ali naznani moža, ne gre ne zaslišati (kazensko) ne kaznovati, in je torej v tem primeru enaka otrokom in staršem.¹¹⁶

Vojake, ki so jih dobili izven utrd, krajev, kjer so bili nastanjeni ali izven enot, brez spremstva nadrejenih častnikov in niso imeli potnih ali odpustnih listov, so obravnavali kot dezertterje in predali najbližjemu vojaškemu poveljstvu. Častniki, ki so vojake pošiljali na dopust ali poveljstvo brez potnih dovoljenj, odpustnic, so bili kaznovani s tem, da so plačali (povrnili) nagrado za prijetega dezertterja.¹¹⁷

Vrhovna poveljstva so morala vsakih deset dni popisati pobegle vojake po obrazcih, ki jih je nato dvorni vojni svet poslal deželnim oblastem v objavo in razglasitev predpisanih kazni.¹¹⁸

Leta 1770 so ugotavljali, da vojaki dobijo priložnost, da dezertirajo, če jim gosposke, župani in občine ali njihovi uradniki izstavijo listine in potrdila. Da bi se to početje v škodo vojske prenehalo, so ukazali, da je izstavljanje listin in potrdil (vojakom) v prihodnje prepovedano. Kdor bo to zapoved kršil, ga bo glede na okoliščine doletela kazen po patentih glede dezertterjev.¹¹⁹

Patente glede dezertterstva naj bi prebirali podložnikom na večah vaških skupnosti.¹²⁰

Ker škodljivo zlo dezertacije ni prizadevalo samo cesarske blagajne, ampak tudi deželo in podložnike, ki so jih morali novačiti zaradi dezertterjev, da so popolnili moštva, in tudi zaradi drugih stvari, ki jih je zadevala dezertacija, je patent iz leta 1778 ukazoval (v bistvu povzel že do tedaj izdane ukaze):

1. Za pobijanje dezertacije pri vojski se resno ukazuje, da morajo vsi vojaki, ki potujejo po deželi s takimi ali drugačnimi ukazi in nalogami, vedno imeti pri sebi natisnjene avtentične potne liste. Kadar torej gredo kakšni vojaki od narednika navzdol, brez častnikov, skozi mesto, trg, vas ali kraj ali tudi mimo v bližini le-teh, morajo gosposka, uradniki, tako v mestih kot na deželi, celo vsak civil in deželan, takega vojaka primerno povprašati po potnem listu in če ga nima, ga prijeti. Če to ni v njihovi moči, ga prijaviti najbližji gosposki, ki mora storiti vse, kar le more, da takega vojaka prime in ga izroči najbližjemu vojaškemu povelju-

¹¹⁴ Dvorni predpis z dne 20. 5. 1756 (Nro. 448).

¹¹⁵ Dvorni predpis z dne 16. 4. 1759 (Nro. 521).

¹¹⁶ Dvorna odločba z dne 27. 6. 1762 (Nro. 643).

¹¹⁷ Uredba z dne 12. 4. 1762 (Nro. 634); Uredba z dne 30. 5. 1763 (Nro. 695).

¹¹⁸ Uredba z dne 14. 3. 1766 (Nro. 833).

¹¹⁹ Uredba z dne 20. 2. 1770 (Nro. 1170).

¹²⁰ Uredba z dne 30. 1. 1776 (Nro. 1757).

stvu. Vsakdo, ki ne bo ravnal tako, bo kršil deželnoknežji ukaz in naj bo, kdor koli že hoče, ga bo prijela vojska in bo kaznovan kot prikrivalec dezertarjev. Pri pregledu teh potnih listov naj nikogar ne zmede, da so nekateri natisnjeni z rdečimi in drugi s črnimi črkami, ampak naj bo vsak pozoren na formular in kratko vsebino (pri vsej splošni pismenosti, ki je vladala! – op. pis.).

2. Če pride do prijave dezertarja ob meji, je treba takoj organizirati pogon, in če uide čez mejo (ali je že iz prijave razvidno, da je ušel čez mejo), je treba takoj obvestiti sosednji distrikt, da ga lahko aretirajo tam (gre za meje znotraj cesarstva).

3. Da se deželanom, še posebej duhovščini, ki imajo pomisleke glede prijetja in izročitve dezertarjev, ti pomisleki odženejo, se jim da vedeti, da je vsem oblastem ukazano, da če ujamejo dezertarja, ga ne kaznujejo s smrtjo, ampak le telesno. Če se tak ubežnik tako daleč spozabi, da se brani z orožjem ali da celo ubije kakega podložnika pri tem, proti takemu ni upravičen samo silobran, ampak ga je treba jemati kot morilca in kaznovati po veljavnih zakonih. Še več (»še več« je glede na naslednje mišljeno kot spodbuda onim, ki imajo pomisleke! – op. pis.)

4. Tisti ali tista (!), ki prime dezertarja in ga dostavi najbližjemu vojaškemu poveljstvu, je upravičen do nagrade, in sicer za dezertarja pehote ali konjenice brez konja 24 gld; za konjenika s konjem pa 40 gld. Na prvi primerni vojaški postojanki (kamor je dezertarja dostaviti) bo tak dezertar sumarno zaslišan v prisotnosti častnika ali podčastnika in vojaka, dostavljavcu bo častnik na roko izplačal nagrado proti potrdilu. Deželanu (kmetu, tlačanu) pripada nagrada tudi, če odkrije zatočišče dezertarja in s prijavo omogoči njegovo prijetje. Deželan dobi nagrado tudi, če vojski pomaga pri prijemu dezertarja (torej samo pomaga, ne pa da ga tudi izda, pripelje do njega), in sicer tako, da dobi 16 gld (dve tretjini) in vojska 8 gld (tretjino); tako tudi v primerih, da je prijetih več dezertarjev. Tudi v primerih, da so nekoga prijeli (pomagali prijeti) zaradi drugega zločina, a se je kasneje izkazalo, da je tudi dezertar in so ga izročili vojski v nadaljnjo obravnavo, se prijaviteljem izplača nagrada. Kdor naznani prikrivalca dezertarja in se temu to dokaže ali prizna sam, dobi za nagrado 12 gld.

5. Ob velikodušnosti nagrajevanja, tega, v dobro dežele ukazanega zakona, po drugi strani tisti, ki ga prestopajo, zaslužijo toliko strožje kazni brez spregleda:

a) tiste, ki vojaka, ki sicer ni nameraval pobegniti, nagovorijo k dezertaciji in mu pri tem stojijo ob strani z nasveti in dejanji; ali tistega, ki se je že odločil za dezertacijo, podžigajo k temu, da sprejme tujo vojaško službo in mu dajo priložnost in pomoč; ali se nasilno upirajo vojaškemu poveljstvu (pri zasledovanju dezertarjev); ali ki zganjajo hrup, da se začne ljudstvo (grozeče) zgrinjati, ali da celo koga od poveljstva (vojaškega) pri tem poškodujejo – vse te je treba v teh primerih *aut confessi, aut convicti* obsoditi na smrt. Moške z obešanjem, ženske z mečem pokončati;

b) meščane, uradnike gospostev, kmete ali kogar koli drugega, ki dezertarjem zavestno pomaga z nasveti in dejanji pobegniti s prvega kraja dezertacije, to je iz vojašnice, kraja nastanitve, s pohoda, ali ki pri tej prvi zapustitvi vojske dezertarja skrivajo, lažejo vojski in pomagajo dezertarju naprej – take je treba kot dezerterske pomočnike, ne glede na spol, kaznovati z desetimi leti dela na šancah ali drugega javnega dela v železju in okovih, poleg povrnitve škode in denarne nagrade 24 ali 40 gld (glede na § 4). Poprej jih je treba še za tri dni razstaviti na sramotnem odru in jim okoli vratu obesiti napis z njihovim zločinom in kaznijo, napisan z velikimi in dobro berljivimi črkami, vsakomur v svarilo;

c) če se tak zločin zgodi izven prvega mesta dezertacije, se kazen zmanjša na pet let dela na šancah, vse drugo ostane enako;

d) duhovščina, višji stan in plemenite osebe morajo povrniti škodo, plačati 100 gld kazni in nato je posvetne poslati v nadaljnje kaznovanje, tudi v ječo, vsekakor v strožje kaznovanje. Duhovnikom, če ne plačajo denarne kazni in

gre za samostanske ali preskrbljene s posestmi, se zapre (zapleni) temporalije (dohodke), za beraške menihe se priredi nabirka, župnike, kaplane ali siceršnje posvetne duhovnike se po povrnitvi škode kaznuje s 150 gld. In da se bo duhovščina temu zakonu toliko bolj uklanjala, velja kot (do)sedaj, da bodo ujete (neprijavljene) dezenterje še naprej kaznovali s smrtjo;

e) kdor dezenterju sicer ne daje zatočišča in ga skriva, vendar ga ne pomaga prijeti, čeprav bi to lahko storil, ali ga ne prijavi gosposki in krajevnemu predstojniku, se po povrnitvi škode in poprejšnji razstavi na odru, kot zgoraj, kaznuje s tremi leti dela na šancah;

f) tistim, ki so drugič obdolženi tega zločina, se denarna kazen in delo na šancah ali drugo javno delo podvoji;

g) nagovarjanje ali pomaganje pri dezertaciji nabornikom, ki še niso bili vpoklicani, se glede na različnost okoliščin kaznuje samovoljno, in sicer z javnim delom. Duhovno in posvetno gosposko ter tudi višji stan in plemenite osebe s polovično zgoraj predvideno kaznijo;

h) iz posebne milosti se dovoli, da če gre pri zločinih, navedenih pod b), za dezenterjeve krvne sorodnike do tretjega kolena in svaštva do drugega, se starše in otroke kaznuje na dve leti, ostalo sorodstvo na pet let dela v železju in okovju na šancah ali javnih delih. Če ne gre za pomoč pri pobegu s prvega dezertacijskega kraja, na eno oziroma dve leti. Moža in ženo¹²¹ se kaznuje enako kot starše in otroke, s tem, da se jih v primeru, ko zgolj ne primejo, zadržijo dezenterja (ne da bi mu dali potuho, ga skrivali), ne zaslišuje niti ne kaznuje. Nadalje se razglašča, da se tiste dezenterje, ki jih izročijo ali prijavijo njihovi sorodniki, kaznuje samo z regimentno kaznijo, v upanju, da jih bodo lažje prijavili in jim tako prihranili sicer zasluženo kazen s smrtjo ali težko telesno kaznijo, sebi pa kazen za prikrivanje;

i) preiskava in zaslišanje tistih, ki dezenterje izročijo, in tudi tistih, ki jih prikrivajo, je v pristojnosti sodnih oblasti posameznega kraja; z izdano sodbo ali kaznijo morajo seznaniti vojaške oblasti.

6. Dezenterjem se zapleni vse premoženje, izgubijo državljanske pravice in pravico dedovanja. Konfiskacija zadeva samo dezenterja, ne sme prizadeti nič krivo ženo, otroke, sorodnike; žena in otroci ne smejo v postopku konfiskacije ostati brez potrebne preživnine. Od zaplenjenega premoženja je treba vsake pol leta pošiljati denar naborni blagajni, glede dediščin je treba vsako leto poslati seznam. Za to morajo skrbeti gosposka in predstojniki z jamstvom iz lastnega premoženja. Zaplemba velja za vse dezenterje, tudi za tiste, ki se sami prostovoljno vrnejo v vojsko; tudi v primeru pomilostitve, ta ne zadeva zaplembe.

7. Da se bo ta ukaz primerno razglasil, da bo zanj vedel vsak prebivalec, da se nihče ne bo mogel izgovarjati na nevednost, se ukazuje, da se razglaši ne le na običajen način in nabije na običajna mesta, ampak mora vsak krajevni predstojnik, samostan in župnija dobiti izvod zakona ter vsak duhovni in posvetni predstojnik ga mora razglasiti svojim podanikom in podložnikom. Vsakdo mora podpisati prejem patenta in poslati, kdaj ga je razglasil. Nazadnje ga je treba vsaj enkrat mesečno ponovno razglašati in ljudstvu ter podložnikom razumljivo razlagati. Če bi se podložniki ali kdo drug dokazano lahko izgovarjal na nevednost, je vsa in največja odgovornost (krivda) na strani oblasti in predstojnikov.¹²²

Če se poštnemu mojstru dokaže, da je kak poštni hlapec, določen za nabor, pobegnil po mojstrovni krivdi ali zanikrnosti, mora mojster v vojaško blagajno namesto moža plačati 50 gld.¹²³

Jožef II. je na začetku samostojne vladavine ponovil dvorni predpis z dne 17. 1. 1750, da mora sumarno zaslišanje prikrivalcev dezenterjev na okrožnih

¹²¹ »Ehemann und Weib werden wie Aeltern und Kinder gestraft, ...«

¹²² Patent z dne 5. 2. 1778 (Nro. 1940).

¹²³ Dvorna odločba z dne 9. 6. 1779 (Nro. 2077).

uradih vedno potekati v prisotnosti vojaškega častnika, potem so šele lahko predani deželnim sodiščem v posebno preiskavo.¹²⁴

Da bi vojaki imeli čim manj informacij in čim manj spodbude za dezertacijo, je bilo v njihovi prisotnosti, še posebno v gostilnah in točilnicah, prepovedano vsakršno govorjenje o skrivnih poteh, ki so vodile preko državnih meja.¹²⁵

Sledila so navodila za preprečevanje dezertacije, v smislu, da so morali dopustniki imeti potne liste, če so šli kam iz domačega kraja in da so morali prijaviti izgubljene potne liste. Tudi vojake je bilo seveda treba opremiti s potnimi listi in jih vprašati po le-teh.¹²⁶ V zvezi s tem je bil tudi ukaz, ki je prepovedoval, da bi kdo dal prenočišče tujcu, ki se ni mogel izkazati s potnim listom, dopustniškim listom ali obrtnim spričevalom. Takšne ljudi je bilo treba naznaniti pod grožnjo kazni.¹²⁷

Junija 1787 so objavili, da bosta patent z dne 22. 2. 1751, glede kaznovanja dezertarjev in njihovih prikrivačev, zamenjala §§ 86 in 87 novega kazenskega zakonika:

§ 86 – Kdor vojaka, ki je zaprisegel, zastavi, ali hlapca, ki služi v vojski, nagovori k pobegu iz službe, ali mu gre pri tem na roko z nasvetom in dejanjem; ali kdor od ubeglega vojaka kupi uniformo ali orožje, kdor mu pokaže pot, mu preskrbi obleko, zatočišče ali mu da zatočišče, ali mu pomaga kako drugače, s čimer ubežniku olajša pobeg ali otežuje njegovo prijetje, je kriv zločina pomoči dezertarju.

§ 87 – Če je krivi tega zločina sposoben za vojaško službo, se ga brez izjeme namesto pobeglega vtakne v vojsko. Če zaradi spola ali kakšne druge okoliščine ni sposoben za vojsko, se ga poleg tega, da v vojaško blagajno plača dvojni »naborni denar«, v prvi stopnji kaznuje z milejšo zaporno kaznijo. Ta kazen se v drugi (strožji) stopnji spremeni v časovni zapor in javna dela tudi v primeru, da zločinec ni sposoben plačati kazni v vojaško blagajno.¹²⁸

Leta 1788 je Jožef II. obnovil vedno aktualne grožnje za pomoč oziroma zavajanje v dezertacijo – kdor na nedovoljen način sposobnega fanta odtegne vojski ali mu pomaga pobegniti, se ga brez nadaljnjega vzame namesto pobeglega v vojsko, če za to ni sposoben, se ga javno telesno kaznuje.¹²⁹

Poenotenje kazni za prikrivanje dezertarjev po deželah (v skladu s § 87, 50 gld za pešca, 100 gld za konjenika) je izšlo že po Jožefovi smrti.¹³⁰

Nagrade za prijete dezertarje

Leta 1749 je nagrada za prijete dezertarja znašala 24 gld – za infanterista ali konjenika, če ni imel več konja; za konjenika s konjem vred pa 40 gld.¹³¹ Kot smo videli, je bilo enako tudi še za Jožefa II.

Nagrado 24 gld za dezertarja je zaslužil tudi tisti, ki je prijel dezertarja, ki je pobegnil s kazenskega dela na utrdbi.¹³²

Gospodski se očitno ni nič mudilo po denar za nagrade za ujete dezertarje (za podložnike, ki so dezertarje ujeli). Ponj so prihajali tudi šele čez več mesecev in so z zakasnelim obračunom oteževali pravilno delovanje, izplačilo. Leta

¹²⁴ Uredba z dne 28. 12. 1780 (str. 241–242, 2. Abt., 1. Band).

¹²⁵ Uredba z dne 30. 6. 1781 (str. 203).

¹²⁶ Uredba z dne 22. 11. 1783 (str. 204–209).

¹²⁷ Patent z dne 28. 10. 1785 (str. 340, 2. Abt., 8. Band; isto besedilo, isti patent je objavljen tudi z datumom 28. 10. 1784).

¹²⁸ Dvorna odločba z dne 8. 6. 1787 (str. 713–715, 5. Abt. 13. Band).

¹²⁹ Dvorna odločba z dne 1. 9. 1788 (str. 992, 5. Abt. 15. Band).

¹³⁰ Dvorna odločba z dne 5. 3. 1790 (str. 556, 9 Abt., 18. Band).

¹³¹ Patent z dne 26. 5. 1749 (Nro. 71).

¹³² Patent z dne 15. 5. 1751 (Nro. 135).

1769 je bil potreben ukaz, naj v prihodnje pridejo po denar za prijete dezertarje v istem mesecu ali najkasneje v naslednjem, drugače bo lahko izplačilo tega denarja zapadlo.¹³³ Naslednje leto je izšel še en ukaz, ki je določal dvomesečni rok za dvig nagrade za vojaškim oblastem predanega dezertarja, v nasprotnem primeru bi nagrada zapadla.¹³⁴

Prijavam za izročitev nagrade za prijete dezertarje je moralo biti priloženo vojaško potrdilo o dostavi dezertarja vojski (1771).¹³⁵ Nagrada za privedenega dezertarja se je po izdanem vojaškem potrdilu izplačala iz okrožne blagajne in se zaračunala vojaški blagajni.¹³⁶

Tudi mejne stražnike so nagradili s 24 gld, če so prijeli dezertarja in ga predali vojski.¹³⁷

Leta 1779 so nagrado za ubežne vozatajske hlapce znižali na 6 gld.¹³⁸

Dopustnika za nedoločen čas, ki se je oddaljil iz kraja bivanja brez dovoljenja, so jemali kot dezertarja in so zanj iz blagajne izplačali nagrado 6 gld.¹³⁹

Zanimiva je tudi spodbuda Jožefa II., da bi podložniki bolj goreče preganjali in lovili dezertarje. Razglasil je namreč, da bo vdova vsakega moža, ki bo ustreljen pri zasledovanju dveh dezertarjev, dobivala iz praškega kameralnega izplačilnega urada letno miloščino 50 gld, dokler bo vdova oziroma do sprejema v kakšno oskrbno ustanovo.¹⁴⁰

Kaznovanje dezertarjev

Marija Terezija je leta 1749 izdala ukaz, da dezertarjev ne smejo več kaznovati s smrtjo, temveč jih morajo obsoditi na časovne kazni z javnim delom na graditvi trdnjav.¹⁴¹

Dopustnika za nedoločen čas, ki se je oddaljil brez dovoljenja, so jemali kot dezertarja in ga kaznovali (za neprijavljeno odsotnost), če je bil premožen, z 18 gld kazni v vojaški fond, za tiste brez premoženja je poskrbelo gospodarstvo s štirinajstdnevnim zaporom.¹⁴²

Civilna sodišča niso imela pristojnosti nad dezertarji, ki so koga ubili, ampak so jih morali izročiti regimentu v izredni sodni postopek v treh dneh.¹⁴³

Poleg dezertarjev so tudi tuje »lovce vojaških novincov« (Werber), posrednike in sodelavce pri tem zaslišali in obsodili na vojaškem sodišču.¹⁴⁴

Maja 1788 je cesar zaradi vojne z »otomansko porto« (Osmanskim cesarstvom) objavil splošno pomilostitev za vse dezertarje, ki jih ni bremenil še kak drug težak zločin, razen dezertarstva. Veljala je za tiste, ki bi se javili v dvanajstih mesecih od 1. 5. 1788 dalje, tudi za tiste, ki niso bili več sposobni za vojaško službo, a ne za tiste, ki bi dezertirali po 1. 5. 1788.¹⁴⁵

¹³³ Uredba z dne 21. 8. 1769 (Nro. 1130).

¹³⁴ Dvorna odločba z dne 5. 5. 1770 (Nro. 1200).

¹³⁵ Uredba z dne 21. 11. 1771 (Nro. 1361).

¹³⁶ Uredba z dne 7. 5. 1778 (Nro. 1982).

¹³⁷ Uredba z dne 9. 12. 1780 (str. 202).

¹³⁸ Dvorna odločba z dne 27. 1. 1779 (Nro. 2045).

¹³⁹ Uredba z dne 30. 3. 1780 (Nro. 2155).

¹⁴⁰ Uredba z dne 26. 7. 1784 (str. 55, 5. Abt., 7. Band).

¹⁴¹ Patent z dne 26. 5. 1749 (Nro. 71).

¹⁴² Uredba z dne 30. 3. 1780 (Nro. 2155).

¹⁴³ Patent z dne 12. 12. 1780 (str. 3, 5. Abt. 3. Band).

¹⁴⁴ Dvorna odločba z dne 3. 2. 1785 (str. 261–262, 2. Abt. 8. Band).

¹⁴⁵ Patent z dne 1. 5. 1788 (str. 1008–1010, 5. Abt. 15. Band).

Odkup uniform, opreme

Ukaz iz leta 1745 je kramarjem prepovedoval odkup uniform od dezertarjev, v nasprotnem jim je grozila ostra kazen. Če so jim dezertarji in osebe, ki so bile videti nevarno, ponujali v odkup uniforme, so jih morali prijaviti gospodski.¹⁴⁶

Ker se je s (starimi) uniformami, ki so bile prepuščene v civilno rabo, prekupčevalo in je prihajalo do nepravilnosti in zlorab, so najostreje prepovedali vsakršno nadaljnjo prodajo starih ali novih uniform, tako regimentov kot vojakov. Prav tako je bilo tudi strogo prepovedano kupiti star ali nov kos uniforme od vojske ali ga pridobiti na kakršen koli način.¹⁴⁷ Ukaze o odkupu in preprodaji vojaške obleke so ves čas ponavljali.¹⁴⁸

Kljub vsem zakonom in prepovedim so se kosi uniforme še naprej prodajali in kupovali, na škodo erarja. Dovoljeno je bilo prodajati samo komisijsko izločene stare uniforme, ki niso bile več predpisane.

Prepovedan je bil tudi odkup vojaške opreme od pruskih, saških, pfalških in bavarskih dezertarjev – tako konjenikov kot pešcev. Tako blago se je kršiteljem zaplenilo brez povrnitve denarja, ki so ga dali za odkup.¹⁴⁹

Po drugi strani je Jožef II. kramarjem najstrože prepovedal prodajo civilnih oblačil navadnim vojakom, da jim ne bi s tem olajšali dezertacije.¹⁵⁰

Premoženjske pravice dezertarjev

Marija Terezija in Jožef II. sta določala, da se je premoženje dezertarjev zaplenilo in namenilo naborni blagajni. Prav tako so izgubili pravico dedovanja.¹⁵¹ Dezertarjem zaplenjeno premoženje je ostalo zaplenjeno, četudi so se prostovoljno vrnili.¹⁵²

Premoženje tistih dezertarjev, ki so že formalno zaprisegli in prevzeli dolžnost, se je zaplenilo v korist vojaškega premoženja in odvedlo v vojaško blagajno. Nasprotno so dopustniki za nedoločen čas še vedno sodili pod civilno jurisdikcijo in so jih obravnavali kot druge emigrante (civilne ubežnike). Torej je njihovo premoženje zasegel fiskus oziroma kameralna blagajna in prijava o tem je šla vedno z okrožnega urada na deželno glavarstvo.¹⁵³

Dezertar, ki se je sam vrnil, je bil sicer prost vsake telesne kazni, lahko je pridobil nazaj tudi državljanske in pravice dedovanja, vendar je premoženje, ki mu je bilo zaplenjeno takoj po dezertaciji, ostalo fiskalno.¹⁵⁴

Kam sodi zaplenjeno premoženje »različnih vrst« dezertarjev (že zapriseženih vojakov, nabornikov, poslanih na dopust za nedoločen čas, popisnih obveznikov), ali neposredno v vojaško blagajno, v naborno blagajno, ali ostane v »državnem proračunu«, očitno ni bilo povsem jasno tudi oblastem. Uredba iz

¹⁴⁶ Uredba z dne 20. 9. 1745 (Nro. 28).

¹⁴⁷ Patent z dne 26. 11. 1779 (Nro. 2120).

¹⁴⁸ Uredba z dne 15. 2. 1781 (str. 136, 2. Abt. 1. Band); Dvorna odločba z dne 31. 3. 1784 (str. 78, 2. Abt. 6. Band); Dvorna odločba z dne 31. 3. 1785 (str. 177, 2. Abt. 8. Band); Dvorna odločba z dne 16. 9. 1797 (str. 114–116, Gesetze 2. Teil). Leta 1816 so objavili, da bodo obnovili in republicirali patente z dne 31. 3. 1785, 23. 11. 1786, 16. 9. 1797, 15. 12. 1808 glede prepovedi kupovanja, prodajanja ali zamenjave kosov vojaške uniforme (vojaške opreme). Gl. Odločba dvorne pisarne z dne 24. 10. 1816 (str. 367).

¹⁴⁹ Patent z dne 4. 10. 1782 (str. 136–137, 2. Abt. 1. Band).

¹⁵⁰ Uredba z dne 5. 1. 1782 (str. 137, 2. Abt. 1. Band).

¹⁵¹ Patent z dne 6. 6. 1761 (Nro. 587).

¹⁵² Dvorna odločba z dne 27. 3. 1762 (Nro. 632).

¹⁵³ Uredba z dne 1. 10. 1783 (str. 213–214, 5. Abt. 3. Band).

¹⁵⁴ Dvorna odločba z dne 6. 8. 1778 (Nro. 2012).

leta 1780 je namreč ukazala, da je treba denar, ki ga je zasegla država (fiskus, davkarji) dezertarjem, brez vseh mahinacij izročiti vojaškim blagajnam.¹⁵⁵

Leta 1780 so določili, da patent iz leta 1761, glede zaplembe premoženja dezertarja, ne velja v primeru dedovanja dezertarja. To je pomenilo, da dediščina dezertarja ni šla v naborni fond, se ni zaplenila, in sicer zato, ker je dezertar z dnem dezertacije izgubil pravico dedovanja in sploh ni prišel v poštev za dedovanje, tako, kot da sploh ni (več) obstajal, ampak se je dediščina razdelila med druge dedne upravičence.¹⁵⁶

Tudi naborni ubežniki, ne samo pobegli iz vojske, so izgubili pravice do posedovanja hiše ali posestva (kmetije).¹⁵⁷

Od zaseženega premoženja dezertarja ni pripadala gospostvu nobena odhodnina (za zapustitev posestva), ker je oziroma bi morala biti skrb gospostva, ki je dostavljalo nabornike, da izbira zanesljive in zveste može in ne vagabundov (ki dezertirajo).¹⁵⁸

S cesarskim odlokom z dne 24. 4. 1788, na osnovi katerega je 10. 5. 1788 izšla odločba notranjeavstrijskega gubernija, so naborni ubežniki izgubili pravico do posestva hiše ali posestva (gospodarstva, kmetije). To je bila pravzaprav obnova patenta iz leta 1782.

Odpust iz vojske

Kot smo videli pri oprostivah nabora, so ga bili oproščeni (poleg stanoških privilegirancev) posestniki, obrtniki, tovarniški delavci in drugi »v deželi potrebni ljudje«. Enako je veljalo za vojake, s tem, da se je njihov položaj, ko so enkrat že bili vojaki, težko spremenil drugače kot z dedovanjem, darilom, poroko. Največkrat je šlo za dedovanje kmetije, glede na patente, ki so bili potrebni, je bilo precej tudi drugih primerov.

Uredba iz leta 1758 je zapovedovala, da je v prihodnje treba fantom (vojakom), ki so za vstop v vojsko podpisali pogodbo (prostovoljci), omogočiti prevzem dediščine ali druge imovine. Še manj je bilo dovoljeno starše in zaupnike doma prizadevati s kaznimi ali drugačnimi nizkotnimi postopki¹⁵⁹ (ovirati prevzem). Tiste, ki bi ravnali proti temu, naj bi poklicali na odgovornost in kaznovali.¹⁶⁰

Vojakom ali (predvsem) dopustnikom, ki so imeli premoženje v kapitalu ali zemljiški posesti, njihovega kapitala, niti denarja iz dediščine, niso smeli izročati brez soglasja vojaških oblasti (verjetno v primerih dedovanja, sicer bi bili že prej oproščeni vojske).¹⁶¹ V navezavi s tem določilom je bilo posesti vojakov dopustnikov prepovedano prodati.¹⁶²

Pri odpustu iz vojske vojakov, ki so bili nujno potrebni za domače kmetijstvo, je bilo v potrdilu treba navesti tudi hišno številko dotičnega vojaka.¹⁶³

Pri izdaji potrdil za odpust iz vojske za dejanske posestnike obdavčenega posestva, edine dediče in može hčera (naslednic) so bili okrožni glavarji osebno odgovorni, da je bil tak mož doma nujno potreben.¹⁶⁴

¹⁵⁵ Uredba z dne 10. 2. 1780 (Nro. 2143).

¹⁵⁶ Dvorna odločba z dne 23. 12. 1780 (str. 209, 5. Abt. 3. Band).

¹⁵⁷ Dvorna odločba z dne 24. 8. 1782 (str. 103, 2. Abt. 1. Band).

¹⁵⁸ Dvorna odločba z dne 30. 1. 1783 (str. 213, 5. Abt. 3. Band).

¹⁵⁹ »...noch weniger aber ihre zurückgelassene Aeltern und Befreundte mit Strafen, oder anderem übeln Verfahren bekränket werden, ...«

¹⁶⁰ Uredba z dne 8. 3. 1758 (Nro. 491).

¹⁶¹ Dvorna odločba z dne 18. 7. 1766 (Nro. 863).

¹⁶² Dvorna odločba z dne 12. 9. 1766 (Nro. 876).

¹⁶³ Uredba z dne 23. 7. 1771 (Nro. 1323).

¹⁶⁴ Uredba z dne 29. 7. 1771 (Nro. 1324).

Vojakom pripadajoča gospodarska poslopja ali dele zemljišč je bilo prepovedano odtujiti brez prejšnjega vedenja regimentnega poveljnika. Tega niso smeli početi ne gosposki uradniki ne sorodniki ali kdor koli. Prav tako niso smeli zapravljati v varstvo jim postavljenega denarja.¹⁶⁵

Noben regiment ni smel samovoljno oprostiti vojakov službe, četudi je dobil potrebno potrdilo okrožnega urada, ampak je bilo treba prošnjo za odpust predložiti vojaški komisiji, ki je odločala o tem. Ta komisija je prav tako odločala v primerih dvoma, ali je prosilec izpolnjeval pogoje za odpust in v primerih, ko si o tem nista bili enotni vojaška in civilna oblast. Bistvo te dvorne odločbe je bilo, da je o odpustih iz vojske odločala vojaška komisija in ne poveljstva regimentov.¹⁶⁶ Težave glede postopka so se znale začeti že prej. Dogajalo se je, kot je ugotavljala dvorna odločba (1775), da so vojaku, kandidatu za brezplačni odpust iz vojske, izdano potrdilo dostavili neposredno deželni oblastem, s čimer je prišlo do nepotrebnih zapletov in nepotrebne pisarije. Zato so gosposkam, magistratom in občinam zapovedali, da takšno potrdilo pošljejo pristojnemu okrožnemu glavarstvu (začnejo postopek na kresiji).¹⁶⁷

Po najvišjem ukazu iz leta 1774 so avstrijske vojake, ki so s poroko, darilom ali odstopom pridobili obdavčljive hiše, brez omejitev odpustili iz vojske. Pri tem je moralo biti izpolnjenih naslednjih šest pogojev:

1. Ni dovolj, da gosposka zagotavlja, da je ta vojak pridobil obdavčljivo hišo, ampak mora to s preiskavo ugotoviti tudi okrajna naborna komisija.

2. Preiskava mora pokazati, ali gre res za obdavčljivo hišo, to je za kmečko posest (gospodarstvo), pri čemer ni pomembno, ali je majhno ali veliko.

3. Za odpust predvidnega moža ni pomembna starost, ampak mora gosposka sama povedati, ali se ji zdi primeren za upravljanje gospodarstva (za kmetovanje).

4. Če torej hoče gosposka imeti vojaka na kmetiji, je treba doreči, ali ga gre odpustiti praznih rok, ali da vojska še pred njegovim odpustom poskrbi za podporo od gosposke, ali vse to prepustiti zemljiški gosposki (*Grundobrigkeit*). To je treba v vsakem primeru posebej doreči že v predhodni preiskavi (naborna komisija in zemljiška gosposka), pred odpustom vojaka.

5. Neodplačen odpust iz vojske za posestnika obdavčljive hiše pride v poštev za vse vojaško popisane in tudi nepopisane podložnike, ki spadajo v c.-kr. dedne dežele. Pri tem se je treba ravnati po navedenih predpisih, navodilih.

6. Če se po odpustu podložnik ne namerava vrniti pod isto gosposko (*Obrigkeit*), pod katero je spadal pred nastopom vojaškega stanu, je pri takšni odpustitvi potrebno soglasje (njegove nekdanje) gosposke.¹⁶⁸

Podložnik, ki je izstopil iz vojske, se je moral vrniti v svoj prejšnji podložni stan (k svojemu prejšnjemu gospodu). Če si je izbral drugo gospostvo (*Herrschaft*) za pristojno, je njegovo prejšnje lahko terjalo odškodnino za odpust s svojega posestva od njegovega novega gospostva.¹⁶⁹

Če je torej podložnik z dedovanjem, nakupom, poroko, podaritvijo ipd. dobil v posest majhno hiško, brez kmečega gospodarstva ali zemljišč, vendar obremenjeno z rednimi davki, je bil vojaščine oproščen, ravno tako kot prevzemniki kmetij. Za vsak slučaj so še z enim ukazom opozorili na zapovedane preiskave za ugotovitev dejanskega stanja, da ne bi prišlo do goljufij (prikrivaštva, skrivaštva, dajanja potuhe).¹⁷⁰

Na vprašanje, ali lahko regiment vojaku prepereči (preprečuje) nakup obdavčljive hiše, s katero bi prišel do pogoja za brezplačen odpust iz vojske, so

¹⁶⁵ Uredba z dne 4. 3. 1773 (Nro. 1464).

¹⁶⁶ Dvorna odločba z dne 15. 5. 1773 (Nro. 1483).

¹⁶⁷ Patent z dne 9. 9. 1775 (Nro. 1714).

¹⁶⁸ Dvorna odločba z dne 8. 2. 1774 (Nro. 1567).

¹⁶⁹ Dvorna odločba z dne 8. 1. 1774 (Nro. 1556).

¹⁷⁰ Dvorna odločba z dne 21. 5. 1774 (Nro. 1589).

odgovarjali, da se v primeru nakupa in tudi vseh drugih primerih, ko gre za prevzem obdavčljive hiše in izstop iz vojske, prošnja za izstop vložijo pri regimentu, v nadaljevanju je to stvar preiskave političnih in vojaških oblasti, da ugotovijo dejansko stanje. Regiment je bil v nakupnih primerih obvezan le, da je odpustil vojaka, če je bilo iz preiskave razvidno, da je bil vojak najmanj polovico kupnine sposoben plačati iz lastnega premoženja.¹⁷¹

Samo tisti vojaki so bili upravičeni do brezplačnega odpusta vojaške obveznosti, ki so bili resnični posestniki obdavčljivih hiš in kmetij. Za to, da so bili vojaki resnični lastniki in posestniki teh nepremičnin, so bila potrebna nedvoumna zagotovila gosposke, ki je s temi potrdila dostikrat zavlačevala ali se jih celo branila izdati; a brez takega potrdila vojak ni mogel biti odpuščen. Zato so nalagali gosposkam, naj izdajo natančna potrdila brez zavlačevanja. Če vse potrebno ni bilo razvidno iz prvega potrdila, so bili dolžni izdati še drugega, dodatnega – glede izdaje teh dodatnih, drugih potrdil so bile očitno težave – gosposke naj bi se jih branile izdajati, češ da so jih enkrat že izdale.¹⁷²

Če mož, ki je bil odpuščen iz vojske, ker je s poroko, nakupom ali dedovanjem pridobil obdavčljivo posest, uživanje le-te, iz katerega koli razloga ni nastopil, je bilo to treba takoj prijaviti kresiji.¹⁷³

Če je gospostvo zahtevalo odpust podložnika zaradi njegove funkcije preživjalca (družine), se je to lahko zgodilo le, če je gospostvo priskrbelo drugega, za vojsko sposobnega moža.¹⁷⁴ Zato gospostvu tudi ni nič dišal odpust vojakov na tak način, ker so imeli s tem samo delo.

Odločitev o tem, ali nekega vojaka odpustiti, ker je nujno potreben doma (»zaradi deželnih potreb«), je bila prepuščena civilnim oblastem. Gospostva so morala vsako tako prošnjo za odpust z obrazložitvijo vložiti na okrožnem uradu (kresiji) in po njem na deželne oblasti.¹⁷⁵

Poseben predpis je določal, da so morala gospostva in mesta (naselja) v podeljenih potrdilih o odpustu vojaka imenovati (potrdila so se morala nanašati na določeno ime).¹⁷⁶ To se nam danes zdi samo po sebi umevno, takrat očitno (še) ni bilo. Prav tako je bilo treba poimensko navesti moža, ki bo vojaka zamenjal.¹⁷⁷

Vsakega odpoklicanega vojaka je bilo treba nadomestiti. Če neko gospostvo za odpoklicanega vojaka ni uspelo takoj dobiti nadomestnega, so ga poiskali v celem nabornem okraju. Gospostvo je moralo poskrbeti za nadomestnega moža tudi, če ni zahtevalo odpusta vojaka, če je le-tega odpoklicala politična oblast, mu dovolila, da prevzame (in obdeluje) posest, ali zaradi drugih »deželnih potreb«. Nadomestnika so torej lahko iskali v celem nabornem okraju, vendar so pri nadaljnjem rekrutiranju morali to upoštevati, da se je stanje izenačilo.¹⁷⁸

Podložniki, ki so jih zahtevali nazaj v civilni stan, so imeli v času, da je gospostvo priskrbelo nadomestnega moža, status dopustnika, takoj ko je bila zamenjava opravljena, so postali dokončno oproščeni vojaške obveznosti.¹⁷⁹

Poleg domačih, avstrijskih podložnikov, so bili v vojski tudi pogodbeni tuji vojaki in Marijo Terezijo je skrbelo, da ne bi po njihovem odpustu (poteku pogodbe) z brezdelnim pohajanjem padli v breme deželi in iz pomanjkanja v samopašnost. Regimenti so morali take naznaniti najbližjemu okrožnemu ura-

¹⁷¹ Dvorna odločba z dne 21. 5. 1774 (Nro. 1593).

¹⁷² Uredba z dne 5. 8. 1774 (Nro. 1617).

¹⁷³ Uredba z dne 18. 2. 1775 (Nro. 1661).

¹⁷⁴ Uredba z dne 1. 5. 1777 (Nro. 1878).

¹⁷⁵ Dvorna odločba z dne 17. 12. 1777 (Nro. 1923).

¹⁷⁶ Uredba z dne 27. 2. 1778 (Nro. 1949).

¹⁷⁷ Uredba z dne 19. 6. 1778 (Nro. 1993).

¹⁷⁸ Dvorna odločba z dne 3. 4. 1778 (Nro. 1969).

¹⁷⁹ Uredba z dne 10. 12. 1779 (Nro. 2126).

du (kresiji). V naznanilnici so morali biti zapisani ime in priimek odpuščenega, rojstni kraj, starost, morebitni poklic, je bil samski ali poročen in če je bil, ali je imel otroke, tako da so (naj bi) okrožni uradi za vsakega od njih lahko dobro poskrbeli.¹⁸⁰

V popisnem in nabornem sistemu Jožefa II., ki je začel veljati leta 1781, je o odpustu vojakov iz gospodarskih in drugih civilnih razlogov govoril § 8:

Kadar vojak z dedovanjem, nakupom ali poroko pridobi gospodarstvo (kmetijo) ali meščansko obrt, ali iz kakršnih koli drugih vzrokov postane nepogrešljiv za dom, in civilna oblast to potrdi, se ga po že vpeljanem načinu odpusti iz vojske. Tisto gospostvo oziroma mesto, kamor bo spadal (lahko je bil že prej tam podložnik, lahko tudi ne), iz zaloge dopustnikov za nedoločen čas preskrbi novega sposobnega nabornika.

Ob letnih revizijah nabornih okrajev morajo okrožni uradi skrbno ugotovljati, ali tisti, ki so bili odpuščeni iz vojske zaradi odhoda v »pridobitni stan« ali iz drugih civilnih potreb, res opravljajo delo, zaradi katerega so bili odpuščeni. Če temu ni tako, jih morajo brez nadaljnega poslati nazaj v vojsko.

Tudi če dopustnik za nedoločen čas postane nenadomestljiv doma, ga mora na enak način nadomestiti drug podložnik iz nabornega okraja na njegovem mestu dopustnika za nedoločen čas.

Če se nekdo odloči zamenjati vojaški stan za duhovnega, mora tisti red ali škofija, kamor želi vojak prestopiti, zanj plačati v naborno blagajno 200 gld.

Razen v navedenih primerih vojak iz popisnih dežel ne more dobiti odpusta, dokler je za službo sposoben.

Ker se dogaja, da se vojaki zaradi starosti ali pridobljenih poškodb približajo invalidnosti in so napol invalidi, a njihovi regimenti glede njihovega odpusta in vzdrževanja v civilnem stanu nič ne ukrenejo, mora vrhovno poveljstvo v primeru takega zvestega in zaslužnega (»dolgosluzječega«) vojaka prijaviti dvornemu vojnemu svetu, da se poskrbi za njegovo nadaljnje življenjsko vzdrževanje, da je zastoj deležen vseh vojaških olajšav.¹⁸¹

V zvezi z odpustom vojakov, ki so, največkrat zaradi dedovanja kmetij, postali posestniki, nasledniki obrti ali kakor koli postali »kategorija za odpust«, je leta 1783 izšel varčevalni ukaz, da je treba državni blagajni prizanesti z nepotrebnimi stroški s tem, da gospostva pazijo in dostavijo nabornike, za katere je že vnaprej gotovo, da jih brez posebnih dogodkov ne bo treba ponovno odpustiti iz vojske (in nadomestiti).¹⁸²

Ker se je izkazalo, da se kmetom v vojaški službi zgolj zato, da bi se jih obdržalo v vojski, hoče odvzeti (prodati) njihove posesti – sistem je imel za namen ravno nasprotno, namreč da kmetje oskrbujejo svoja posestva in obenem nadaljujejo z vojaško obveznostjo, je leta 1784 izšel še en patent, ki je obnovil patente iz šestdesetih let, ki so prepovedali takšno ravnanje.

Vojska je leta 1766 (še pred splošno vojaško obveznostjo) očitno uvedla neko splošno »dopustovanje« poslala veliko vojakov na dopust (jih začasno odpustila), in da bi tem dopustnikom v kar največji meri preprečila dezertiranje, je s patentom z dne 18. 7. 1766 prepovedala, da bi dopustnikom izročali njihovo premoženje, če so ga imeli v kapitalu ali zemljiški posesti, razen seveda s soglasjem vojaških oblasti. Za izvedbo tega ukaza je 12. 9. 1766 izšel še en patent, ki je ukazal, da se vojakom-kmetom, ki so vsako leto za oskrbo svojih posesti dobili dopust, le-teh kmetij nikakor ne odtuji, ampak jih morajo obdelovati in od tega živeti. Patent s 5. 12. 1767 je oba prejšnja obnovil in zapovedal strogo izvrševanje.

¹⁸⁰ Dvorna odločba z dne 16. 8. 1771 (Nro. 1325).

¹⁸¹ Patent z dne 6. 9. 1781 (str. 46–114, 5. Abt. 3. Band); Uredba z dne 25. 6. 1781 (str. 149–150, 5. Abt. 3. Band).

¹⁸² Uredba z dne 28. 6. 1783 (str. 144, 5. Abt. 3. Band).

S tem najnovejšim patentom iz leta 1784 so obnovili zgornje patente (kot so to počeli že z okrožnicami z 1. 8., 6. 10. in 14. 12. 1767) in naročali kresijam, gosposkam, magistratom, zemljiškim knjigam in sodiščem, da se jih kar najbolj natančno držijo.¹⁸³

Postavljalo se je tudi vprašanje jurisdikcije glede premožnih pripadnikov vojske. V kazenskih zadevah so vsi sodili pod vojaško jurisdikcijo, ne glede na premoženje, v civilnih tisti brez premoženja pod vojaško, tisti s pravim, stano-vskim posestvom ali fidejkomisom (pomeni, da so imeli svoje premoženje, ne podložniško posest) pod deželno pravdo.¹⁸⁴

Leta 1788 so ugotavljali, da je bilo zahtev za odpustitev vojakov, ki so posedovali obdavčljivo gospodarstvo, veliko. Po popisnem in nabornem sistemu so jih morali v mirnem času odpustiti in nadomestiti z novaki. V vojnem času se je to izkazalo za zelo škodljivo, saj so regimenti s tem izgubili izurjene vojake in namesto teh dobili nabornike, ki so bili za takojšnje vojaške pohode neuporabni in so jih morali puščati pri rezervnih divizijah in eskadronih, medtem ko so bile čete na bojiščih vedno šibkejše. Z odpusti takšnih mož pri konjenici so poleg tega ostajali prosti službeni konji. Zato se je cesar odločil ukazati, da se takšnih mož v četah, ki so taborile na bojišču v mesecih, ko so potekale vojaške operacije, ne odpusti, temveč šele takrat, ko so se čete umaknile v zimske kvartirje.¹⁸⁵

Odpuščali niso samo vojakov, ki so bili bolj potrebni za druga (civilna) opravila, ampak tudi take, »ki še za v vojsko niso bili«. Jožef II. je leta 1783 ukazal, da je treba vojaško osebo, obdolženo nekega ne samo vojaškega zločina, kjer je strašnost dejanja zahtevala težko kazen, in glede na okoliščine ni bilo pričakovati poboljšanja storilca, najprej sumarno zaslišati v vojski, jo z interlokutorno (vmesno) sodbo izključiti iz vojaškega stanu in razglasiti za nesposobno služnja, nato jo v obravnavo in obsodbo izročiti najbližjemu civilnemu kazenskemu sodišču.

Prav tako je bilo treba nepopoljšljive vojake, kriminalce, namesto dotedanjega odpusta z *laufpassom*,¹⁸⁶ izročiti: tujce najprej deželni vladi, da jim odmeri strogi zapor in jih nato s šubom¹⁸⁷ požene preko meje; »deželne otroke« nagnati k njihovim gospodstvom, da so jih uporabili za potrebna dela.¹⁸⁸

Ta patent iz leta 1783 je bil preklican leta 1784. Po novem ukazu so regimenti, ki so imeli pravico meča (*ius gladii*, izvrševanje smrtne kazni), dobili pooblastilo sojenja tudi v »splošnih« zločinih (in ne le vojaških, kot do tedaj), tudi pri izrekanju kazni javnega dela. Vsekakor so takšnega zločinca, ki ga je obsodilo vojaško sodišče, obenem prepoznali za nevrednega vojaške službe in ga poslali najbližjemu civilnemu kazenskemu sodišču v izvrševanje v vojaški sodbi določene mu časovne kazni.¹⁸⁹

V povezavi s tem je bila tudi dvorna odločba, ki je določala, da če je bil vojaški zločinec (zločinec vojak) obsojen na javno delo, je moral biti razglašen za nesposobnega za vojaško službo in predan najbližjemu kazenskemu sodišču v izvrševanje kazni.¹⁹⁰

S tem v zvezi je bila tudi vladna uredba z dne 10. 2. 1784, ki je odrejala, da so preskrbne in druge stroške s takšnim vojaškim delinkventom krila deželna (kazenska) sodišča in ne vojaška, ker vojska ni mogla oskrbovati nikogar, ki ni

¹⁸³ Dvorna odločba z dne 15. 3. 1784 (str. 7–9, 5 Abt. 7. Band).

¹⁸⁴ Dvorna odločba z dne 19. 5. 1785 (str. 724–725, 5 Abt. 8. Band).

¹⁸⁵ Dvorna odločba z dne 13. 6. 1788 (str. 997–998, 5. Abt. 15. Band).

¹⁸⁶ *Laufpass* – sramoten izgon iz vojske zaradi kazenskih dejanj ali nepopoljšljivosti glede disciplinskih prekrškov (največkrat kombinacija obojega).

¹⁸⁷ Z odgonom.

¹⁸⁸ Dvorna odločba z dne 1. 9. 1783 (str. 32–33 in 148–149, 5. Abt. 3. Band).

¹⁸⁹ Dvorna odločba z dne 9. 1. 1784 (str. 4–5, 5. Abt., 7. Band).

¹⁹⁰ Dvorna odločba z dne 12. 1. 1784 (str. 5, 5. Abt., 7. Band).

bil v vojaški službi ali je bil za takšno povsem nesposoben.¹⁹¹

Tudi za dopustnike, obremenjene z najtežjimi zločini, je veljalo enako, da so jih odpustili iz vojske in za njihovo prihodnje preživljanje (po prestani kazni) je moralo poskrbeti njihovo gospostvo.¹⁹²

Invalidi

V letu 1750 je Marija Terezija s patentom poskrbela za vojaške invalide:

Da bi za vojake, ki so za rešitev domovine žrtvovali ude in moči, poskrbeli v vsakem primeru in na primeren način za njihovo preživljanje, se bo ustanova, s katero se skrbi za ogrske in druge tuje invalide v ogrskem kraljestvu, razširila tudi na vojake, rojene v nemških dednih deželah in bo tako ustanovljen splošen (generalni) invalidni sistem, ki bo:

1. skrbel za nastanitev 2.000 mož na Češkem, 1.000 na Moravskem in 1.000 v Avstriji. Sistem bo skrbel za

2. vse, ki služijo ali so najeti v c.-kr. vojski in so zaradi starosti, ranjenosti ali drugih telesnih pomanjkljivosti postali invalidni v vojaški službi, ki nima jo sredstev in zanje ni poskrbljeno. In sicer ne glede na čin in narodnost. A v ustanovo ne sodijo tisti, ki so prostovoljno zapustili vojsko ali bili odpuščeni iz drugih razlogov, kot je nesposobnost, ali imajo lastna sredstva za preživljanje.

Za pripadnike ogrske narodnosti in tujce bo pristojna invalidnica (*»opešnica«*) v Pešti, za rojene na Češkem češka, za moravske in tostran šlezijske moravska in za tiste iz spodnje-, zgornje-, notranje- in prednjeavstrijskih dežel dunajska oziroma štajerska invalidnica.¹⁹³ Če bo seveda ena invalidnica zasedena in bo v drugi še prostor, se lahko popolni tudi z drugimi narodnostmi.

3. Na seznam se vzamejo tudi že dosedanji invalidi, ki so v skrbi dežel, vendar je treba pri tem

4. razlikovati med povsem oslabelimi, ki se mukoma preživljajo, med tistimi, ki še lahko opravljajo kakšno vojaško službo v garnizionih, lahko še sestavljajo formalne čete in bataljone, in med tistimi, ki sicer niso več sposobni za vojaško službo, a še imajo željo opravljati kakšna druga v vojski potrebna dela. In ker

5. nočejo vsi invalidi živeti v invalidnicah, ampak bi raje živeli drugje, je treba takšne pritegniti v utrdbe in jih glede na njihove moči porabiti za vojaška dela, ki so jih vajeni. Tudi ni braniti tistim, ki bi se po odpustu raje vrnili v domovino (ali drug kraj stalnega prebivanja), kot se namestili v invalidnico, in bi se hoteli izučiti kakega poklica ali so še sposobni služiti kruh z ročnim delom, ali ki imajo glede na svoje želje kakšen drug veljaven vzrok, a v skladu s § 10 tega patenta in previdnostjo.

6. Glede na oskrbo je za vsakega posameznika, glede na čin in deželo, ali je samo oskrbovanec ali je še sposoben za kakšno službo, določen denarni znesek po shemi.

7. Če kakšna ustanova predpiše (in omogoča) višji znesek, pri tem ostane.

8. Poleg tega denarnega zneska vsak invalid dobi oskrbo še v naturalijah – kruh, postrežbo, nastanitev, po pravilniku iz leta 1749 tudi uniformo, orožje in zdravila.

¹⁹¹ Vladna uredba z dne 10. 2. 1784. Leopold II. je ta patent (in iz njega izvirajoče) preklical – vojaški zločinci (obvezniki), ki jih je obsodilo vojaško sodišče, niso bili več razglašeni kot nesposobni za vojaško službo, niti niso več civilnih oblasti obremenjevali z vojaškimi obsojenci, torej – obsojeni pred vojaškim sodiščem niso bili več nesposobni za vojsko in jih niso poslali civilni oblasti na izvrševanje obsodbe. Gl. Dvorna odločba z dne 26. 7. 1790 (Nro. 184, str. 398, Gesetze 1. Band).

¹⁹² Uredba z dne 13. 6. 1780 (Nro. 2178).

¹⁹³ »Štajerska invalidnica« je bila do leta 1860 na Ptujju. Več v: Šamperl Purg: Invalidski dom in invalidska uprava Ptuj v letih 1750 do 1860.

9. Tisti vojaki invalidi, ki imajo v dednih deželah kak kos posesti za obdelovanje, lahko kot enkratno odpravnino iz invalidske blagajne vzamejo znesek 36 gld, s tem jim seveda ugasne pravica do namestitve v invalidnici. Taka vrsta odpusta se vedno ureja sporazumno s krajevno gosposko (tudi kdaj in kako jim izplačati denar), kamor mislijo invalidi oditi (se nastaniti), ker bo ta krajevna gosposka morala skrbeti zanje, ko ne bodo več sposobni za delo, tako kot za vse druge podložnike. Ta vrsta odprave se lahko uporabi tudi za podčastnike in vojake, ki prihajajo izven dednih dežel in se hočejo vrniti domov, ali si priskrbeti kruha drugje, in se s tem odrečejo nadaljnji oskrbi.¹⁹⁴

10. Tisti, ki niso odpravljeni na gornji način, so v določenem kraju v dednih deželah izven invalidnic. S predhodnim soglasjem in dovoljenjem tudi v tem kraju (stalnega) bivanja dobivajo dnevne zneske denarja iz invalidske blagajne in niso nikomur dolžni (za to) služiti. A morajo pri tem sami z delom zaslužiti za kruh in obleko (invalidnina je bila minimalna), ker od dežele in kraja nastanitve ne morejo zahtevati drugega, kot le streho nad glavo, običajni ogenj in luč. Da bi taki prejeli denar in ustrezno živeli, jim morajo invalidske komisije invalidnic razdeliti (dati) značke (ploščice), ki povedo, kaj so, da jih nosijo na prsih in enkrat na mesec jih četrt, okrožje ali komitat, kjer so, skliče na določeno mesto, da jih uradniki vidijo in jim izplačajo denar na roko. Obenem tudi poizvejo o njihovem dejanju in nehanju, kar je potrebno, izboljšajo, krajevno gosposko z dobrim namenom opomnijo, da izostajanje invalidov z doma prek noči lahko vodi v izgubo oskrbnine in da naznanijo vsakega, ki se vlačí okrog ali slabo obnaša, da ga pošljejo v najbližjo invalidnico, in tudi (da jih opomnijo), da so v času bivanja v kraju pod jurisdikcijo krajevne gospode.

11. Invalidni častniki, če niso potrebni za službo v invalidnicah, so ravno tako lahko svobodno nastanjeni. Če so v invalidnicah, dobijo predpisano oskrbo v naturi in denarju, če so »na svojem«, samo v denarju. Če se invalidni častniki odselijo na tuje, jim ne pripada nobena oskrbnina več, ampak zgolj to kot drugim, ki se odločijo za enkratno odpravnino. Prav tako ugasnejo pravice iz tega fonda prostakom, ki samovoljno pobegnejo iz invalidnic, ostanejo brez sredstev za življenje in jih zalotijo pri beračenju ali drugih izgredih – takšne gre nato obravnavati kot navadne berače.

12. Ženske, ki jih invalidi poročijo po njihovem odpustu iz regimenta brez dovoljenja, se v invalidnice ne sprejmejo. Poročene z dovoljenjem so lahko z otroki vred, če nimajo drugega prenočišča, z možmi in očeti v invalidnici brez posebnih dohodkov, in sicer tako dolgo, dokler možje (očetje) živijo. Po smrti jih je odpraviti iz invalidnice, tiste, ki so kaj prinesle s sabo z vsem, kar imajo terjati od invalidnice, druge z miloščino 20 gld za eno vdovo oziroma 30 gld za vdovo z otroki. Če umreta oče in mati nedoletnih otrok v invalidnici, oskrbo za njih prevzame le-ta in jim brez razlike dnevno pripadajo 3 kr po glavi, polovična porcija kruha in potrebna obleka, dokler se jih ne odda v sirotišnico ali kam drugam, oziroma, dokler si niso sami sposobni služiti kruha.

13. Za dušebrižništvo, službo božjo, krščanski nauk in uk mladine je treba nastaviti v invalidnici duhovnika, šolnika, za potrebe bolnih apoteko, zdravnika in kirurga z nekaj pomočniki.

Poveljstvo in jurisdikcija nad ljudmi pripadata vojski, jurisdikcija nad nepremičninami, skupaj z gospodarstvom in preskrbo naturalij pa političnim oblastem. Nadzor nad blagajno in pravilno uporabo denarja, oskrba in nastanitev invalidov iz regimentov v pripadajoče kraje (invalidnice) pripadajo vojaškemu komisariatu.

14. Ustanove (fondi, namenjeni invalidom, zapuščinski in drugi), ki pripadajo invalidom, ostanejo v Pešti na Ogrskem ali v nemških dednih deželah

¹⁹⁴ Pri izplačilu te odpravnine so se očitno pojavile ovire, saj je leta 1766 izšel ukaz, da se odpravijo vse ovire za izplačilo invalidne odpravnine. Gl. Uredba z dne 6. 12. 1766 (Nro. 895).

ali pri vojski, torej tam, za kamor so bili namenjeni (vendar v okviru te državne ustanove za invalide).

15. Za izvajanje tega patenta bo ustanovljena posebna invalidska komisija.

16. Invalidni institut naj začne delovati 1. 5. 1750.¹⁹⁵

Kot vojaške osebe so se šteli le tisti, ki so bili dejansko nastanjeni v vojski ali tisti, ki so uživali pokojnino (invalidnino), ker so služili v vojski. Na osnovi tega je določal patent z dne 6. 9. 1785, da tisti, ki je izstopil iz vojske, niti ni užival vojaške pokojnine (invalidnine), naj je bil domačin ali ne, ni sodil več pod vojaško jurisdikcijo.¹⁹⁶

Delo invalidov

Vojaške invalide, čeprav so bili poročeni, je bilo treba v rokodelskih in obrtnih delavnicah prednostno vzeti v službo za pomočnike ali hlapce (prednost pred vsemi drugimi).¹⁹⁷ V času, ko je bila vojaščina še dosmrtna, so bili nazadnje iztrošeni vojaki pravzaprav enaki invalidom – niso bili več sposobni za vojaško službo. Leta 1785 je Jožef II. določil, da so v prihodnje vsa prosta mesta sodnih slug rezervirana (najprej) za najsposobnejše odslužene podčastnike.¹⁹⁸

Poročanje invalidov

Omenjeno poročanje invalidov ni bilo dovoljeno brez vedenja dvorne invalidske komisije že od leta 1751.¹⁹⁹ Oblast je seveda vedno skrbelo, da se ji s porokami revežev le-ti ne bi preveč namnožili, ker je to pomenilo stroške vzdrževanja. Stroški družin vojaških invalidov so zadevali tudi vojaško blagajno, zato je o porokah vojaških invalidov hotela odločati tudi vojska. Dvorna odločba iz leta 1771 je ugotavljala, da so bili invalidi na deželi, ki so prejeli skromno invalidnino, in se poročali, po navadi brez premoženja in možnosti zaslužka, tako da so bili otroci iz takih zakonov za državo prej breme kot dobrodošli. Zato so zapovedali, da so morali, če so se hoteli poročiti, vojaški invalidi predložiti invalidskim komisijam ali deželnim vojaškim poveljstvom potrdila gosposk, da te niso imele zadržkov do porok, prav tako je moralo biti zagotovljeno, da se bo položaj moža s poroko izboljšal (in ne poslabšal).²⁰⁰

Beračenje invalidov

Invalidi, civilni in vojaški, so vedno beračili. Vsaj za vojaške je Marija Terezija to hotela odpraviti. V ta namen so morali okrožni uradi narediti popis invalidov po deželi, jih nadzirati in opozarjati pred beračenjem, če to ne bi zaleglo, jih »odlifrati« (*einzuliefern*) v invalidnice.²⁰¹

Ukaz iz leta 1754 je bil nadgrajen leta 1757, ob spoznanju, da vojaški invalidi kljub podpori in zakonom odkrito beračijo po deželi. Deželskim sodiščem in gosposkam so zato naročali, da morajo skrbeti, da se »njihovi« invalidi ne bodo vlačili po deželi in beračili. Takšne je treba brez nadaljnega predati v zaslužno

¹⁹⁵ Patent z dne 28. 3. 1750 (Nro. 96, str. 153–161).

¹⁹⁶ Vladna uredba z dne 19. 3. 1785 in Dvorna odločba z dne 6. 9. 1785 (str. 723–724, 5. Abt. 8. Band).

¹⁹⁷ Patent z dne 5. 8. 1750 (Nro. 108).

¹⁹⁸ Dvorna odločba z dne 19. 5. 1785 (str. 732, 5. Abt. 8. Band).

¹⁹⁹ Odločba z dne 10. 4. 1751 (Nro. 131).

²⁰⁰ Dvorna odločba z dne 29. 6. 1771 (Nro. 1318).

²⁰¹ Odločba z dne 4. 4. 1754 (Nro. 335).

kaznovanje v »hiše za vojaške invalide«. Uradnike in biriče je treba izrecno poudčiti, da morajo glede tega pri lastni odgovornosti postopati kar najstrože.²⁰²

Aktualna so bila tudi ponarejena potrdila glede invalidnine (invalidske oskrbe) in leta 1773 so ukazali, da gre uradnike, ki izdajajo lažna potrdila, kaznovati s plačilom treh državnih tolarjev, na Češkem z 10 gld.²⁰³

Poroke vojakov

Za častnike je leta 1756 veljalo, da brez predhodnega vedenja in dovoljenja imetnika regimenta ali njegovega poveljnika niso smeli skleniti poročne pogodbe ali skleniti poročnega dogovora. Takšne poročne pogodbe so bile nične in na sodiščih neveljavne. Obenem je bilo vojaškim kaplanom prepovedano, da bi v takih primerih poročali brez pisnega dovoljenja imetnika ali poveljnika regimenta.²⁰⁴ Sicer porok med tlačankami in vojaki niso smeli oteževati, ampak nasprotno, na vse načine olajšati.²⁰⁵

Še leta 1771 so zapisali, da se vojaški hlapci, ki so jih poslali na dopust, lahko poročajo z »navadnim« dovoljenjem zemljiške gosposke.²⁰⁶ Že leta 1777 se hlapcem vojaškega vozarstva in vojakom dopustnikom ni bilo več dovoljeno poročiti brez privolitve njihovega regimenta.²⁰⁷ Leta 1784 so obnovili zahtevo, da župniki niso smeli poročati vojakov dopustnikov brez predhodnega pisnega dovoljenja regimenta.²⁰⁸

Sicer poročanja vojakov niso zatirali, prej nasprotno je dvorna odločba ukazovala (1775), da je treba vsakemu vojaku, domačemu ali tujemu, dovoliti poroko po predhodni najavi in pod pogojem, da je lahko nekdo drug njegovi ženi v mestu, vasi ali bližini kraja, kjer je bil vojak nastanjen, zagotovil zaslužek ali premoženje 5 kr na dan. Takšno potrdilo je izdala gosposka podložnice, ki se je hotela poročiti z vojakom in s tem potrdilom je gosposka zaprosila za poročno dovoljenje pri regimentu ženina.

Za nastanitev, bivališče in špitalsko oskrbo žene in otrok niso izstavili računov vojski, ampak so morali za to poskrbeti zakonci sami. Ženske so morale ostati v kraju, kjer so imele svoj zaslužek (če so ga imele). Te ženske in otroci so spadali pod jurisdikcijo civilnih gosposk in magistratov, kjer so bili, tako kot vsi drugi kmečki in mestni podložniki. Med te ženske niso šteli tistih, ki so jih regimenti izbrali določeno število na kompanijo, da so lahko regimentom sledile v vseh prilikah, ker so te bile pod vojaško jurisdikcijo (torej tiste, ki so lahko bile že sicer pri regimentu in naj bi imele kaj premoženja ali so služile znotraj regimenta) in jih je skupaj z otroki preživljala vojska.²⁰⁹

Dopolnilo gornjega patenta je še bolj natančno razlagalo pogoje, pod katerimi so bile možne vojaške poroke. Zemljiška gosposka ženske, ki je hotela poročiti vojaka, je morala potrditi, da bo žena imela 5 kr dnevnega zaslužka, ali od svojega ročnega dela, ali od drugih ljudi, ali od lastnih sredstev. Skratka, da bo s tem lahko primerno vzdrževala hišo in otroke, spočete v zakonu in nikakor ne bodo v breme državi.

To so razglašali kot novo možnost vojaške poroke, torej je bila prej znana in možna samo druga možnost, ki jo omenja zgornji patent (razliko je videti v tem, da ni bil potreben neki tretji porok za zagotavljanje petih 5 kr, ampak da

²⁰² Uredba z dne 26. 8. 1757 (Nro. 481).

²⁰³ Dvorna odločba z dne 11. 9. in Uredba za Češko z dne 30. 9. 1773 (Nro. 1521).

²⁰⁴ Uredba z dne 8. 5. 1756 (Nro. 445).

²⁰⁵ Dvorna odločba z dne 27. 12. 1766 (Nro. 903).

²⁰⁶ Dvorna odločba z dne 9. 11. 1771 (Nro. 1357).

²⁰⁷ Dvorna odločba z dne 28. 2. 1777 (Nro. 1864).

²⁰⁸ Patent z dne 14. 2. 1784 (str. 547, 4. Abt. 6. Band).

²⁰⁹ Dvorna odločba z dne 14. 10. 1775 (Nro. 1722).

jih je ženska lahko priskrbela sama, gospostvo pa je to potrjevalo; sicer je med ukazoma samo mesec dni razlike).

Odločba je nadaljevala, da so morale take ženske skrbeti zase in za otroke tudi v primerih, da so ovdovele, zbolele ali z nesrečo zapadle v revščino. Ker so imeli te vojaške ženske in otroci enake pravice kot drugi podložniki (so bili enaki meščanom in kmetom), so morali za ženske v primeru starosti ali oslabeledosti, ko niso mogle več služiti, poskrbeti njihovi rojstni kraji, kot za (druge) reveže.

Sicer so bile te vojaške ženske z otroki podrejene civilni jurisdikciji in v pravice zemljiškega gospoda se mož take ženske, kot vojak na dopustu, ni smel niti najmanj vmešavati, tudi če jo je moral gospod zaradi kakšnega prekrška kaznovati (ali otroke). Če bi se ob takih priložnostih taki vojaki na dopustu neprimerno obnašali (upirali izvrševanju gospodove volje), jih je morala civilna oblast aretirati in predati regimentu, če je bil ta predaleč od bivališča žene, pa najbližje nastanjeni vojski.

Če je umrl vojak s premoženjem, ki je spočel otroke, ki niso sodili pod pristojnost vojaškega sodstva, se je to premoženje predalo civilnim oblastem, da bi te kar najbolje upravljale z njim v dobro otrok, ki so bili pod civilno jurisdikcijo.

Če je šel vojak (mož) z vojsko na pohod, je ženska z otroki ostala v kraju prebivališča in morala imeti zagotovljenih dnevni 5 kr. Če se je regiment začasno ali za stalno preselil, se je lahko preselila tudi taka ženska z otroki pod pogojem, da je dobila zahtevano potrdilo od nove zemljiške gosposke.²¹⁰

Čez en mesec so v smislu gornjih dveh patentov dodali še, da če ženske, poročene z vojaki, zaradi starosti, onemoglosti ali česar koli drugega niso mogle več zaslužiti, jih je bilo treba obravnavati (oskrbovati) kot druge reveže rojstnega kraja in če so iskale živeža (preživetja) drugod, a ga niso dobile, jih je bilo treba (ravno tako kot druge) vrniti (odgnati) nazaj v rojstni (pristojni) kraj.²¹¹

Omenili smo že, da je določeno število žena lahko prebivalo v kasarni, pri možeh vojakih, da so te spadale pod vojaško jurisdikcijo in uživale tudi druge ugodnosti. V vseh drugih primerih, ko je žena ostala »v civilu«, je bilo dovolj, da sta občina in zemljiška gosposka zagotovili (ker se nista mogli obvezati za stalno oskrbo žena in otrok), da je imela žena lastno premoženje (ali se ji je obetal), da je bila večča nekega ročnega dela, ali da je znala kako drugače poskrbeti za preživetje in da ni bila oseba na slabem glasu. Prav tako sta se vojak in njegova za poroko izbrana žena pri kompaniji (četi) zavezala, da ne bosta zahtevala, da pride h kompaniji prej, preden ne bo padlo število žena pri četi pod petnajst dovoljenih na kompanijo.²¹²

Vojaški otroci

V primerih, ko je žena vojaka bivala pri njem v regimentu, so se tam rojevali tudi njuni otroci (»*Soldatenkinder*«). Vojaški otroci, ki so bili rojeni »na prostem« ali na pohodu izven naselij, za sprejetje v uk rokodelstva in drugih poklicev niso potrebovali (posebnega) »rojstnega spregleda«²¹³ (s kakršnim so sicer opremljali nezakonske otroke).

Vojaški otroci so morali obiskovati šolo, kjer so bili nastanjeni. Poučevali so jih v branju, pisanju, računanju in krščanskem nauku. Kot druge revne otroke so jih morali preskrbeti s potrebnimi knjigami za šole (iz zaloge normalke). Katekizem za normalke so jim razlagali vojaški patri.²¹⁴

²¹⁰ Uredba z dne 16. 11. 1775 (Nro. 1732).

²¹¹ Dvorna odločba z dne 9. 12. 1775 (Nro. 1738).

²¹² Dvorna odločba z dne 15. 5. 1785 (str. 732, 5. Abt. 8. Band).

²¹³ Uredba z dne 14. 6. 1760 (Nro. 545).

²¹⁴ Dvorna odločba z dne 13. 12. 1780 (str. 228, 5. Abt. 3. Band).

Jožef II. se je odločil ustanoviti posebne vzgojne domove za vojaške otroke (v ta namen naj bi se del denarja, ki so ga civilni skrbstveni zavodi dobivali za vojaške otroke, preusmeril na te nove regimentne vzgojne domove). V skladu s tem naj bi bili vsi vojaški fantje iz raznih oskrbnih ustanov, kjer so bili do tedaj, premeščeni v te nove regimentne domove. Seveda naj bi to veljalo samo za fante, ki bi bili sposobni za vojaško službo, nesposobni (za katere bi se že vnaprej vedelo) in vojaške deklice bi še naprej ostali v dotedanjih ustanovah (denar zanje bi prišel iz vojaške blagajne, ker naj bi dotedanje denarne vire za vojaške otroke preusmerili v regimentne domove).²¹⁵

V takšnih regimentnih domovih naj bi bilo po 48 dečkov in kjer bi bilo to možno, naj bi hodili v deželne normalke, kjer bi za pouk potrebne knjige prejeli zastonj.²¹⁶

Vojaške vdove

Jurisdikcija glede vseh vojaških vdov, tako za časa življenja kot po smrti, je bila odvisna od »karakterja« (službe) njihovih mož, ne glede na to, ali so uživali pokojnino ali ne, in je bila v presoji vojaških oblasti.²¹⁷

Glede vdov in sirot po umrlih vojnih ujetnikih je v prejšnjih letih veljalo, kot so zapisali leta 1814, da so vdovo in sirote po vojnih ujetnikih (v primerih, ko so ti imeli družino pri sebi), takoj po smrti ujetnika poslali čez mejo (v pristojno državo), še preden je lahko vdova navezala kakšne sumljive (nove) stike. Uredba je ugotavljala, da ta ureditev za »sedanje« čase ni bila več primerna, ampak da morajo vojaške oblasti takoj po smrti vojnega ujetnika obvestiti civilne oblasti in se s posvetom odločiti, ali se družini umrlega omogoči »udomačitev«, ali se z njimi ravna po predpisih o tujcih.²¹⁸

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Capuder, Karol: *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1915.

Šamperl Purg, Kristina: Invalidski dom in invalidska uprava Ptuj v letih 1750 do 1860. V: *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 33 (1985), št. 2-3, str. 175–177.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.

Vilfan, Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero. V: *Zgodovinski časopis* 8 (1954), št. 1, str. 27–86.

INTERNETNI VIRI

Justizgesetzsammlung 1780–1848: https://alex.onb.ac.at/tab_jgs.htm (dostop 13. 4. 2021).

Kropatschek, Joseph: *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Sistemati-*

²¹⁵ Dvorna odločba z dne 9. 5. 1782 (str. 229–231, 5. Abt. 3. Band).

²¹⁶ Dvorna odločba z dne 25. 6. 1782 (str. 231, 5. Abt. 3. Band).

²¹⁷ Dvorna odločba z dne 9. 5. 1785 (str. 724, 5. Abt. 8. Band).

²¹⁸ Odločba dvorne pisarne z dne 1. 3. 1814 (str. 40).

schen Verbindung, 18 Bde. Dunaj, 1785–1790. [2. Auflage für die Bände 1–11]: https://alex.onb.ac.at/tab_hvb.htm (dostop 13. 4. 2021).

Kropatschek, Joseph: Sammlung aller k.k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780 (»Theresianisches Gesetzbuch«): https://alex.onb.ac.at/tab_tgb.htm (dostop 13. 4. 2021).

Politische Gesetze und Verordnungen 1792–1848: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=pgs> (dostop 13. 4. 2021).

SUMMARY

MILITARY SERVICE LEGISLATION IN THE TIME OF MARIA THERESA AND JOSEPH II

After the Thirty Years' War, the beginnings of a permanent army in Austria, with permanent regiments, started to replace the mercenary army. At the end of the 17th century, soldiers for these regiments were forcefully recruited and for this purpose the state needed adequate lists of "candidates", which led to the execution of a census in the years 1753 and 1754.

The next big step in the enlistment process happened in 1770, when conscription (a list of military servicemen) was put in force. This meant that boys became "enlisted servicemen" and were called to enlistment. Those, who performed well and were proclaimed as able to serve, could go home for an "unlimited time leave". Year after year they waited to hear if they will be called to serve.

However, besides women, clergy, nobility and civil servants, all those who actually "had something to do" were exempt from military service – farmers, craftsmen, factory workers... The military was well aware of the fact that it could not survive without them. The military thus enlisted the "surplus" of the male population, who could not provide for themselves. Enlistment quotas were fulfilled with poachers, smugglers, minor criminals, vagabonds, beggars and some workers, craft assistants and servants who could not be disciplined.

Those who were not exempt from military service tried to avoid enlistment by joining bandits (who were also joined by deserters and those who finished their active service).

Actively serving soldiers could also leave the service if they inherited, bought, married into or received a farm, land, a craft or became house holders and thus met conditions for exemption.

Active soldiers could get married and some also lived in the barracks with their families. In 1785, for example, 15 wives (families) were allowed per troop.

If a soldier could not perform his duties due to any kind of disability, his future was at least partly taken care for with a system for the disabled.

"Military" patents also show the absolutistic concern to have every aspect under control and to have people fulfil their roles in their allocated class. Joseph II's aspiration to standardise details can especially be seen. However, in the future his and his mother's patents were used and renewed many times (Franz I) and therefore, they were not written in vain.